

DANIEL SÄVBORG

Den ”efterklassiska” islänningasagan och dess ålder

Inledning

När islänningasagan som genre skall beskrivas står gärna sagor som *Njáls saga*, *Gísla saga Súrssonar*, *Laxdæla saga*, *Egils saga Skallagrímssonar* i centrum. Till genrens särdrag anses höra att sagorna skildrar en reell isländsk verklighet med detaljer ur det vardagsliv som präglade den isländska bondemiljön. Sagornas hjältar är bönder, och vi möter dem när de sår sin åker eller leder arbetet med höbärgningen. De strider och våldsdåd som dominerar handlingen är kopplade till denna vardagsverklighet. Konflikterna har sina rötter i sådant som fårbete på grannens mark, stöld av ost eller turordningen vid grötkokning. Konflikterna kan överlag förklaras utifrån sociala, historiska och ibland psykologiska faktorer; det handlar om kränkning av egendom, kränkning av kvinnor, kränkning av ära. Intrigerna och motiven är mänskliga, sannolika, jordbundna. Detta är en bild som stämmer relativt väl in på sagor som de nämnda.

Sävborg; D., Professor of Scandinavian Studies, University of Tartu, Estonia. “The Dating of the Post-classical Family Saga”. *ANF* 127 (2012), pp. 19–57.

Abstract: The standard view of the Icelandic saga literature includes a division of the family sagas in two main groups, classical and post-classical, reflected in e.g. the Íslenzk fornrit edition and in the most influential scholarly works. The post-classical sagas (like *Harðar saga*, *Porskfirðinga saga*, *Bárðar saga*, *Kjalnesinga saga* etc.) are treated as a separate, non-genuine group. They are described as later and inferior to classical ones, but also different regarding character, style and thematic. In particular they are ascribed a non-realistic tendency and a focus on supernatural/fantastic motifs. In my article I examine one aspect of the concept of “post-classical” family sagas: the dating of them to the time after 1300, and the general idea of separating the two alleged groups regarding time of composition. Traditionally the family sagas have largely been dated on the basis of their “classical”/“post-classical” character. If we use more objective basic criteria, like mention of a saga in a clearly dated work, it turns out that there is good reason to date several of the “post-classical” sagas to the “classical” 13th century. This does not necessarily mean that the saga literature as a whole have to be re-dated, but it does mean that a lot of the characteristics of the “post-classical” sagas were well established in saga literature long before 1300 and cannot be used as dating criteria.

Keywords: Old Norse Literature, Icelandic Family Sagas, Post-Classical Sagas, *Harðar saga*, *Porskfirðinga saga*, *Hávarðar saga*, *Svarfdæla saga*.

Men det finns också andra islänningasagor. Sagor som också handlar om islänningar under vikingatiden, men där beskrivningen ovan stämmer mindre väl. Man kan nämna *Porskefirðinga saga*, där hjälten strider mot drakar i Norge, för att vid slutet själv förvandlas till en drake som ruvar på sitt guld i en isländsk grotta. Eller *Kjalnesinga saga*, som berättar om hur hjälten besöker jättarna i Dovrefjeld i Norge och gör bergakungens dotter med barn. Eller *Harðar saga* med dess berättelse om hjälten's inbrott i en gravhög och strid med den odöde högbon, kort efter ett möte med hednaguden Odin som ger goda råd i en gammal mans skepnad. Jordbunden vardagsskildring av det slag som dominerar *Gísla saga* eller *Njáls saga* är det inte fråga om här. Konflikterna är inte mänskliga, intrigerna inte grundade i sociala faktorer. Sagor som dessa har blivit betecknade som ”efterklassiska”, i motsats till ”klassiska” sagor som *Gísla saga* och *Njáls saga*. De anses vara yngre än dessa och i grunden annorlunda.

För filologer i modern tid är det självklart att de ”efterklassiska” islänningasagorna utgör en grupp för sig.

Standardutgåvan av islänningasagor idag är Íslenzk fornrit volym 1–14. Denna omfattar alla islänningasagor och definierar i någon mån genren. Organiseringen av verket följer en geografisk ordning: sagorna följer Island runt medsols. Detta gäller volym 1–12.¹ I volym 13–14 står däremot ett stort antal sagor utan någon ordning alls, helt utanför det geografiska systemet. Det är just de sagor som kommit att betecknas som ”efterklassiska”. Genom sin placering i standardutgåvan markeras de som icke-genuina, som något avvikande från normen, som en grupp för sig, trots att de ändå inkluderas i utgåvan och därmed räknas till genren.

Standardverket om islänningasagans struktur och retorik är Theodore Anderssons *The Icelandic Family Saga: An Analytic Reading* från 1967. Verket styr sedan publiceringen bilden av genrens egenart, uppfattningen om hur en islänningasaga struktureras och hur dess typiska intrig ser ut. Arbetet gör anspråk på att beskriva hela genren – *The Icelandic Family Saga*. Men Andersson undantar i själva verket åtskilliga islänningasagor från sina analyser och sina scheman. Hans material består av sagorna i Íslenzk fornrit fram till och med vol. 12², och han undantar alltså de ”efterklassiska” sagorna. Det är tydligt att Andersson uppfattar dessa

¹ Vol. 1 omfattar Íslendingabók och Landnámabók, vilka handlar om hela Island.

² Det bör för tydlighetens skull poängteras att vol. 14, med enbart ”efterklassiska” sagor, utgavs redan 1959 och alltså fanns tillgänglig för Andersson. Vol. 13 utgavs däremot först 1991, men samtliga sagor som ingår där fanns i goda editioner redan tidigare.

som ickegenuina företrädare för genren. Detta styr hans bild av genren som helhet. Hans exkludering av sagorna i vol. 13–14 innebär att islänningasagan som fenomen framstår som mer enhetlig till sin karaktär än vad som är fallet.

Denna exkludering påverkar sannolikt också forskningens val av undersökningsämnen, främst det påfallande faktum att forskningen generellt har ägnat sig relativt lite åt dessa sagor. Det finns t.ex. föga forskning kring sagor som *Gunnars saga Keldugnúpsfjfls*, *Bergþúa þátr*, *Porsfirðinga saga* eller *Orms þátr Stórolfssonar*. Men kanske betydelsefullare är att denna syn starkt påverkar den roll och det utrymme de "efterklassiska" islänningasagorna får ännu i dagens ledande framställningar om sagalitteraturen överlag. I *Dictionary of the Middle Ages* ger Carol Clover på uppslagsordet "Family Sagas, Icelandic" en överblick över de "klassiska" islänningasagorna – ingen av de "efterklassiska" blir ens omnämnd. "After about eighty years the classical sagas disappeared as abruptly as they had emerged, yielding to the *formaldasögur*", skriver hon i sin historik över genren (Clover 1984: 618). Att åtskilliga islänningasagor anses ha skrivits därefter noteras inte. I monografien *The Medieval Saga* från 1982 visar sig också islänningasagan vara i stort sett liktydigt med den "klassiska". Av alla de sagor som samlats i volym 13–14 av Íslenzk fornrit är det enbart en, *Kjalnesinga saga*, som alls nämns (Clover 1982: 40, 120). Heather O'Donoghues översiktsverk *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction* från 1984 uppvisar samma tendens. Av sagorna från volym 13–14 av Íslenzk fornrit nämns en enda, *Víglundar saga*, och då enbart kort i förbigående (O'Donoghue 2004: 163). Vésteinn Ólason gör samma prioritering i den centrala översiktsartikeln "Family Sagas" från 2005. Här ägnas ett tio rader kort stycke vid slutet av den 18 sidor långa artikeln åt "fourteenth-century sagas" som fenomen, och tre av dessa nämns vid namn (2005: 114). I återstoden av översikten finns enbart ett omnämmande av en av sagorna från Íslenzk fornrit 13–14 (*Víglundar saga*; 2005: 113). Margaret Clunies Ross *The Old Norse-Icelandic Saga* från 2010 framstår som ett undantag bland översiktsverken om islänningasagan såtillvida att hon nämner några "efterklassiska" sagor på i grunden samma sätt som övriga islänningasagor (t.ex. *Svarfdæla saga* och *Harðar saga*). Även i detta verk får dock de "efterklassiska" sagorna proportionellt sett mycket lite uppmärksamhet i jämförelse med de "klassiska".

Dessa exempel visar att det uppfattas som självklart att räkna bort de "efterklassiska" sagorna som icke-genuina islänningasagor. Fallet Andersson visar också att den traditionella bilden av sagagenrens enhet-

lighet och den ”efterklassiska” sagans normavvikande karaktär delvis är skenbar. Om man väger in alla islänningasagor skulle vår bild av genren se annorlunda ut. Separerandet av en grupp sagor som mindre genuina styr forskningen på flera sätt. Det framstår som angeläget att grunden för själva uppdelningen i ”klassiska” och ”efterklassiska” islänningasagor prövas.

Tesen om den ”efterklassiska” islänningasagan

Trots att tesen om den ”efterklassiska” islänningasagan som en separat grupp med avvikande egenart och tillkomsttid sedan länge utgör forskningens standarduppfattning har denna tes egentligen aldrig presenterats i sin helhet. Det gör det befogat att inleda med en relativt utförlig översikt över forskningens syn på denna sagagrupp.

Vilka drag har man knutit till den ”efterklassiska” gruppen i kontrast till den ”klassiska”? Enligt forskningen skiljer sig den ”efterklassiska” islänningasagan från den ”klassiska” på flera sätt.

Den ”efterklassiska” sagan anses inte bara som icke-genuin, utan också som ett utslag av degenerering i den norröna litteraturen. Några citat belyser denna uppfattning. ”Before long *character-drawing fades* and all kinds of excesses develop. *The interest in magic and supernatural happenings increases. Taste declines*, as well as moderation [---]. *Bad taste is more in evidence, and there is a predilection for the gross and vulgar*”, skriver Einar Ólafur Sveinsson 1958 (125–126). Formuleringarna visar att den antagna förskämningen gäller både stil och tematik. Kvalitetsbristerna anses vara uttryck för en generell degenerering över tid och skulle alltså inte bara handla om att vissa sagor håller lägre kvalitet än andra. “Je weiter das 14. Jahrhundert fortschreitet, um so seltener und *unbedeutender* werden die literarischen Erzeugnisse”, hävdar Jan de Vries (1967: 529). Eller som Paul Schach skriver om *Víglundar saga*: “A *pale imitation* of the stirring thirteenth-century Íslendingasögur, *Víglundar saga* is typical of the *escape literature* that flourished in Iceland after the fall of the commonwealth in 1262–1264.” (Schach 1989: 417) Schach ser tydligt den ”efterklassiska” islänningasagan som en degenererad version av den ”klassiska” islänningasagan. (Mina kursiveringar i samtliga citat.)

I fråga om innehållet beskrivs inriktningen på möten med Den andra världen som de ”efterklassiska” sagornas främsta särmerke. I stället för

att kretsas kring konflikter mellan bönder berättar de "efterklassiska" sagorna om hjältarnas strider och umgänge med troll, jättar, drakar och odöda högbor. Hjältarnas äventyr i fjärran för att röva dyrbarheter genom högbrott och vidunderstrider är väl så framträdande som tvister med grannarna hemma på Island. Som typiska exempel på detta påstått "efterklassiska" karaktäristikum nämns bl.a. *Harðar saga* med dess högbrott och hjältens strid med en högbo (t.ex. Sigurður Nordal 1953: 262), *Porskefirðinga saga* med dess skildring av hur hjälten rövar en skatt från drakar³ eller *Svarfdæla saga* med dess skildring av en ledande figurs framfart som gengångare (Vésteinn Ólason 2007a: 14). Fantastiska/övernaturliga motiv förekommer förvisso också i de "klassiska" sagorna. Men i de "efterklassiska" anses de vara mer framträdande (Vésteinn Ólason 2005: 116)⁴ och bli centrala delar av intrigen i stället för tillfälliga inslag (Arnold 2003: 145; Vésteinn Ólason 2007a: 15).⁵ De antas styra både styra intrigen och figurernas öde på ett helt annat sätt än i de "klassiska" (så t.ex. Vésteinn Ólason 2007a: 15, 17 och 2007b: 39–43).

Till egenheterna anses också höra överdrifter och uppförstoring. Både form och innehåll tillskrivs brist på moderation i stilen och motiv. Man kan erinra om Einar Ólafur Sveinssons ovan citerade ord: "Taste declines, as well as moderation [---] there is a predilection for the gross and vulgar." (1958: 125). Protagonisterna har förvandlats till superhjältar med "superhuman strength", och sagorna utmärks av intresse för övermänsklig styrka i stället för, som de klassiska, ett intresse för sociala mekanismer och politik (Vésteinn Ólason 1998: 185–186). Sagorna kännetecknas överlag av överdrivna händelser och osannolika motiv (Vésteinn Ólason 2007a: 8–9 och 2007b: 44; ett centralt begrepp hos Vésteinn i beskriv-

³ T.ex. Vries 1967: 533, Sigurður Nordal 1953: 262 och Vésteinn Ólason 2007a: 17. Den sistnämnda kontrasterar historien om *Porskefirðinga sagas* berättelse om Þóris skattkistor, som han rövat från en drake, mot den "klassiska" *Egils sagas* berättelse om Egills skattkistor, vilka har rent mänskligt ursprung.

⁴ Vésteinn Ólason hävdar som ett grundläggande karaktäristikum för "late or post-classical sagas" att "fantastic-supernatural elements" är betydligt mer "conspicuous" än i de äldre sagorna (2005: 116).

⁵ Vésteinn Ólason jämför den "klassiska" *Njáls saga* med de "efterklassiska" *Grettis saga* och *Svarfdæla saga*. Han noterar att det förvisso finns övernaturliga inslag i båda men att skillnaden är stor vad gäller den roll de spelar: "Although *Njáls saga* describes many supernatural occurrences they do not play a crucial role in the action of the saga. Divine or daemonic powers do not directly influence the course of event. The revenant Gunnarr does not himself attack his enemies as Glámr or Klaufi do. *Njáll's* death is caused by a series of events that have psychological and social explanations, but are in no way seen as caused by divine intervention. The saga of *Grettir* is more tightly focussed on the personal fate of the protagonist than most earlier sagas; he repeatedly has direct, physical encounters with supernatural beings and is, in the end, conquered with the help of magic." (2007a:15)

ningen av de ”efterklassiska” sagorna är ”exaggerations”, som han ser som en underkategori till ”fantastic”; 2007a: 8–9). Som karaktäristiska exempel har man andragit protagonistens överdrivet heroiska insatser under sin sista strid i *Harðar saga* (Vésteinn Ólason 2007a: 13) och motivet med den svage åldringen som utvecklas till den oövervinnerlige kämpe i *Hávarðar saga*, liksom den lätt humoristiska distansen till detta slags motiv (Vésteinn Ólason 2007a: 12–13).

Andra särdrag som tillskrivs de ”efterklassiska” sagorna i kontrast till de ”klassiska” rör deras tillkomst och litterära anspråk. De anses i hög utsträckning vara skrivna som ren fiktion, och alltså inte bygga på en historisk tradition som de ”klassiska”. De ”klassiska” sagorna antas förmedla en muntlig tradition, medan de ”efterklassiska” sagornas författare beskrivs som skapande författare som hittade på sina historier. Det har sedan länge utpekats som ett grundläggande särdrag för gruppen. Finnur Jónsson hävdar att man på 1300-talet skrev islänningasagor med helt påhittade personer, ”sagaromaner”. En viktig förebild var enligt Finnur fornaldarsagorna, och där var åtskilligt ”bevidst digtning” (Finnur Jónsson 1924: 77). Vésteinn Ólason är inne på en liknande motsättning. I de ”efterklassiska” sagorna hittar författarna på viktiga delar av historien, medan de klassiska sagorna förmedlar en befintlig tradition (Vésteinn Ólason 1998: 20–21). Einar Ólafur Sveinsson skriver på likartat sätt: ”people cease to concern themselves with history, and sagas in the end become pure fiction, like *Víglundar Saga* and *Finnboga Saga*.” (1958: 126) I citatet av Paul Schach ovan beskrevs de ”efterklassiska” sagorna som ”escape literature”, och just eskapismen ses som ett utmärkande drag som för dem i kontrast till den ”klassiska” sagans verklighetsförankring. Tanken på en sådan utveckling är central i synen på sagalitteraturens utveckling i stort. Carol Clover talar om ”The drift of Norse prose from the factual representation of history to fictional entertainment” (1984: 618) och avser här närmast den antagna övergången i popularitet från klassisk islänningasaga till fornaldarsaga. Hennes beskrivning har påtaglig relevans för den här aktuella frågeställningen då hon i sammanhanget explicit uttalar sig om den klassiska sagans påstådda försvinnande: “After about eighty years the classical sagas disappeared as abruptly as they had emerged, yielding to the *formaldasögur*” (ibid.).

Hur skall dessa skillnader mellan de ”klassiska” och ”efterklassiska” sagorna förklaras? Det finns två huvudtyper av förklaring till den ”efterklassiska” sagans uppkomst och till den genomgripande förändring av islänningasagan som den innebär.

Den ena förklaringen kan betecknas som litterär-genetisk. Enligt detta synsätt handlar det i första hand om ett inflytande från annan litteratur, delvis från andra unga sagagenrer. Framför allt utpekas fornaldarsagan, som anses ha uppkommit som skriftlig genre först vid 1200-talets slut.⁶ Några exempel på synsättet skall ges. För Vésteinn Ólason är ”skýr áhrif frá fornaldarsögum” ett av ”[h]elstu einkenni þessara sagna” (1993: 43). I sin uppdelning av islänningasagorna i olika tidsskikt skiljer Sigurður Nordal ut två grupper som han daterar till tiden efter år 1300. De två grupperna motsvarar och omfattar vad som här har betecknats som de ”efterklassiska” sagorna. Som deras grundläggande egenart beskrivs att ”de efterhanden blev mindre realistiske, stærkere paavirket af de flittigt dyrkede oldtidssagaers smag” (1953: 261). Jan de Vries talar om islänningasagorna från 1300-talet och beskriver som ett av deras utmärkande drag att de ”zeigen besonders stark den Einfluß der zur Vorherrschaft gelangten Fornaldarsaga” (1967: 529). Einar Ólafur Sveinsson polemiserar mot Finnur Jónssons tendens att automatiskt sätta likhetstecken mellan fornaldarsagolikheter och sen tillkomstid för en islänningasaga, men hävdar ändå ”the influence of Heroic Sagas on Family Sagas” som ett fenomen som karaktäriserar just de unga islänningasagorna (1958: 124–125). I sin litteraturhistoria talar Jónas Kristjánsson om ”The last phase of composition of sagas of Icelanders” under 1300-talet och 1400-talet och hävdar att fornaldarsagor och inhemska riddarasagor influerade utvecklingen av dem (1997: 285; jfr även 219). Tanken på ett inflytande från riddarasagan finns också hos andra forskare (t.ex. Vésteinn Ólason 1998: 215).

Denna uppfattning om influenser från andra genrer kan också leda till ett synsätt besläktat med den syn på den ”efterklassiska” islänningasagan som en degenererad version av den ”klassiska” som vi mötte ovan hos Paul Schach. Tanken är att den en gång rena genren har blandats med allehanda andra genrer. Else Mundal skriver att sagalitteraturen under senmedeltiden ”become more modally mixed, genres merged into each other, and the fantastic became more easily included both in the youngest

⁶ Jónas Kristjánsson noterar t.ex. att de flesta forskare är eniga om att ”the oldest heroic sagas were written down about the middle of the thirteenth century or soon after”. Han tillägger också: ”it is worth considering whether they might not be altogether younger than has been supposed” (1997: 342). Stephen Mitchell skriver: ”The extant *fornaldarsögur* date largely from the Icelandic 14th and 15th centuries” (1993: 207). Det bör noteras att alla är överens om att stoffet i många av sagorna är gammalt; det påstådda inflytandet gäller dock den *skriftliga* genren, fornaldarsagan som *litterärt* fenomen.

sagas of Icelanders and in the late interpolated sagas of kings” (Mundal 2006: 726).⁷ Vésteinn Ólason talar om ”the increasingly blurred distinctions between the Íslendingasögur and other literary genres during the fourteenth century”. De nu tillkomna sagorna, d.v.s. de ”efterklassiska”, sägs omfatta ”a plurality of discourses” med inslag av folkloremotiv, exempel etc. (Vésteinn Ólason 1998: 189).

Den andra förklaringstypen utesluter inte den förra men försöker se en orsak till de nya tendenserna och motivera de nya influenserna. Det kan beskrivas som en mentalitetshistorisk förklaring. Den påstådda markanta förändringen från ”klassisk” till ”efterklassisk” saga förklaras med en historisk händelse som innebar stor politisk, social och juridisk förändring på Island, och därmed, enligt dessa forskare, en förändring av den isländska mentaliteten, och till följd av detta även av den isländska kulturens litterära egenart. Den händelse som pekas ut är fristatens upphörande 1262–64. Einar Ólafur Sveinsson utpekar uttryckligen ”The cause” till den ”efterklassiska” tendensens och den ”efterklassiska” sagans uppkomst som ”something in people’s outlook, in their society and culture”. Det handlar om att ”extraordinary changes took place in the first generation after the fall of the Republic” (1958: 125). Vésteinn Ólason och Martin Arnold är eniga med honom i utpekandet av fristatens fall som en avgörande nyckel för att förstå förutsättningarna för de förment nya tendensernas uppkomst (Vésteinn Ólason 1998: 180, 185–186; Arnold 2003: 233). Vésteinn hävdar bl.a. att författarna till de ”efterklassiska” sagorna står främmande för sagatidens sociala verklighet p.g.a. de sociala förändringar som ägde rum vid anslutningen till Norge. Därför bygger de på folksagor och skriven litteratur snarare än på muntlig tradition om det förflutna. (Vésteinn Ólason 1998: 185–186.)

Fristatens fall och dess konsekvenser för det isländska samhället pekas här ut som en grundläggande förklaring till förändringar i den isländska mentaliteten som förändrade smaken så att den ”efterklassiska” sagans egenart uppstod. Men fristatens fall pekas ut även av forskare som andrar det litterära inflytandet från andra genrer och traditioner som huvudorsaken till den ”efterklassiska” sagans uppkomst. Jónas Kristjánsson poängterar att skrivandet av riddarasagor, de höviska översättningsverken, inleddes i Norge på den norske kungens initiativ. Han hävdar, liksom flera andra forskare, att de ”efterklassiska” islänningasagorna på-

⁷ Beskrivningen ”modally mixed” myntades (i ett delvis annat sammanhang) ursprungligen av Margaret Clunies Ross (1998: 51).

verkats av riddarasagorna och kommenterar: ”it is not purely accidental that the influence of such sagas on *Íslendinga sögur* more or less coincides with the end of the Icelandic commonwealth” (1997: 219). Kopplingen beror i detta fall på kung Håkon, som var den som lät översätta riddarasagor till norrönt språk och som också var den första kungen att regera även över Island. Jónas tänker sig alltså en kulturell influens av direkt slag, och inte primärt något inflytande på den isländska mentaleten.

Vilka sagor ingår då i kategorin ”efterklassiska”?

Går vi till den normerande *Íslenzk fornnit* inkluderas i vol. 13–14 följande sagor som betecknas som sena, d.v.s. tillkomna efter 1300.⁸

- *Harðar saga*
- *Þorskfirðinga saga*
- *Bárðar saga Snæfellsás*
- *Kjalnesinga saga*
- *Jökuls þáttur Búasonar*
- *Gunnars saga Keldugnúpsfífls*
- *Flóamanna saga*
- *Þórðar saga breðu*
- *Finnboga saga*
- *Króka-Refs saga*
- *Víglundar saga*
- *Orms þáttur Stórolfssonar*
- *Bergbúa þáttur*
- *Stjörnu-Odda draumr*
- *Þorsteins þáttur uxafóts*
- *Þorsteins þáttur forvitna*

Det är uppenbart att det är den sena dateringen, en tillkomstid efter år 1300, som motiverar dessa sagors särställning.

Men det finns därtill ett antal islänningasagor som också dateras till tiden efter 1300 i *Íslenzk fornnit* men som ändå inkluderats i samlingens

⁸ *Íslenzk fornnit* 13 omfattar även några þættir som av utgivarna dateras till 1200-talet: *Kumlbúa þáttur*, *Þórarins þáttur Nefjölfssonar*, *Egils þáttur Síðu-Hallssonar*, *Þorsteins þáttur tjaldstæðings*. Det är inte klart varför dessa placerats i vol. 13. Sannolikt rör det sig helt enkelt om sagor som av olika skäl inte kommit med på ”rätt” plats i den geografiska ordningen i vol. 2–12. Man kan dock inte utesluta att sagans karaktär, som även i dessa fall ibland avviker från den ”klassiska” normen (t.ex. *Kumlbúa þáttur*), kan ha spelat en roll i åtminstone några fall.

huvuddel, vol. 1–12, och placerats i enlighet med det geografiska systemet. Det handlar om följande sagor:

- *Grettis saga* (Íslenzk fornrit vol. 7)
- *Svarfdæla saga* (Íslenzk fornrit vol. 9)
- *Fljótsdæla saga* (Íslenzk fornrit vol. 11)
- *Hávarðar saga Ísfirðings* (Íslenzk fornrit vol. 6)

Dateringarna i Íslenzk fornrit motsvaras väl av vad vi möter i t.ex. Sigurður Nordals översikt över islänningasagan (1953: 262–269)⁹. Sigurður beskriver också dessa sagor som markant annorlunda än de ”klassiska” – en beteckning han flera gånger nyttjar. Det finns för honom en stark koppling mellan tillkomsttiden och sagornas karaktär. Samtidigt visar han att hans syn på motsatsen klassiskt-efterklassiskt inte enbart är en fråga om tillkomsttid; han daterar *Grettis saga* till 1300-talet men kommenterar den ändå med orden: ”Grettis s. staar i det hele taget som langt den bedste i denne gruppe og fortjener trods visse svagheder at betragtes som som den sidste klassiske Isl.s.” (1953: 265). Här är ”klassisk” primärt en kvalitetsstämpel, endast i andra hand en fråga om tillkomsttid. Möjligen är det detta som förklarar varför sagan i Íslenzk fornrit placerats bland de ”klassiska” sagorna och även av andra forskare behandlats som en av dessa.¹⁰ Vad gäller innehåll och karaktär hör den däremot till de sagor som stämmer bäst in på det typiskt ”efterklassiska” (ett stort antal övernaturliga/fantastiska motiv som en central del av intrigen, helheten och huvudpersonens öde; se t.ex. Vésteinn Ólason 2007:14–15).

Vésteinn Ólason diskuterar i artikeln ”The Fantastic Element in Fourteenth Century Íslendingasögur: A Survey” ett antal islänningasagor som en separat grupp. Han avgränsar sin grupp till att omfatta de sagor som dateras till tiden efter år 1300 i Íslenzk fornrit (Vésteinn Ólason 2007a: 9).¹¹ Han använder inte i detta fall begreppet ”efterklassisk”, men han diskuterar samma slags egenheter som brukar betecknas med detta be-

⁹ Av sagorna ovan saknas *Gunnars saga Keldugnúpsfjfls* och *Fljótsdæla saga* samt flertalet þættir.

¹⁰ *Grettis sagas* speciella status framgår också i de moderna översiktsverken av Clover, O’Donoghue, Vésteinn Ólason m.fl. Som tidigare noterats uppmärksammar de ”efterklassiska” sagor i mycket ringa grad. Däremot behandlas *Grettis saga* utförligt i t.ex. Clover 1982 (20, 25–26, 36–37, 40, 45–46, 53, 66, 71–73, 88, 94, 115–118, 180–182), O’Donoghue 2004 (28–29, 93, 139, 164, 193), och den behandlas som en islänningasaga bland andra i Vésteinn Ólason 2005 (103). Sagans placering i Íslenzk fornrit spelar sannolikt en viktig roll för detta.

¹¹ Av praktiska skäl håller han sig till de verk som betecknas som sagor i denna utgåva och håller därmed utanför sådana verk som där betecknas som þættir (Vésteinn Ólason 2007a: 9).

grepp. I andra arbeten använder han verkligen termen "postclassical sagas" om samma sagor som behandlas i arbetet från 2007.¹² Av allt att döma är "postclassical sagas" och "Fourteenth century sagas" synonyma begrepp för Vésteinn Ólason. Det styrks därtill av ännu ett arbete av honom där han om samma sagor talar om "the sagas that can be termed *late or post-classical*" [min kursivering] (2005: 116).¹³ I grunden är det samma synsätt som möter hos Carol Clover. Hon definierar "classical sagas" som skrevs "during the classical period of saga writing (ca 1220–1300)" (Clover 1984: 612).

Dateringen spelar alltså en avgörande roll vid utskiljandet av en grupp "efterklassiska" sagor från övriga, "klassiska": det är sagor tillkomna efter år 1300. Ibland är dateringen utgångspunkten, och det är helt enkelt fråga om en uppdelning efter (antagen) tillkomsttid (så hos Vésteinn Ólason), och den påstådda specifika karaktären är något som tolkas utifrån den antagna tillkomsttiden. Men ibland förefaller det vara den speciella karaktären, de avvikande egenheterna vad gäller stil, tematik och mentalitet, som är utgångspunkten för utskiljande av den "efterklassiska" gruppen, och tillkomsttiden reduceras till en förklaring till dessa (så hos Sigurður Nordal). Dessa två synsätt ligger dock i praktiken mycket nära varandra. "Dateringen af enkelte værker er tvivlsom, men i det store og hele går udviklingen mod det overdrevne og romantiske", skriver t.ex. Jónas Kristjánsson om islänningasagorna (2000: 122). Det är stort sett samma verk som inkluderas i den grupp som kontrasteras mot de traditionella/genuina islänningasagorna och deras påstått senare tillkomsttid ses som en viktig förklaring till deras avvikande karaktär. Dateringen har därmed en nyckelroll i hela konceptet "efterklassiska" sagor, och dateringen intar därmed också en nyckelroll vid prövningen av detta koncept.

*

¹² Så t.ex. i Vésteinn Ólason 1993a: 334. Han nämner under beteckningen "postclassical sagas" tolv sagor, som alla återfinns i såväl arbetet från 2007 som i listan ovanför, och han betonar att detta endast är ett urval, vilket säkerligen är förklaringen till att *Dorskfirðinga saga* och *Finnboga saga* inte finns med bland de nämnda.

¹³ I ännu ett arbete komplicerar Vésteinn begreppen något. I Vésteinn Ólason 1993b delar han in islänningasagorna i tre grupper: 1) "Fornlegar sögur", från 1200–1280, 2) "Sígildar sögur", från 1240–1310, 3) "Unglegar sögur", från 1300–1450 (1993b: 42). Grupperna gamla och klassiska sagor går alltså i varandra. För de "unga" sagornas del är identifikationen mellan ickeklassisk (jfr den föregående gruppens beteckning "sígildar") och en sen tillkomsttid alltså densamma som i de övriga diskuterade arbetena.

Den bild som tecknats ovan har utsatts för relativt lite kritik. Ett viktigt påpekande gjordes dock av Margaret Clunies Ross när hon anmärkte att åtskilliga sagor från alla slags undergrupper är ”modally mixed”, varför sådana inslag inte är unika för de yngre sagorna (Clunies Ross 1998: 51). Några av de forskare som starkt hävdar en markant skillnad mellan klassiskt och efterklassiskt har också lagt in nyanserade reservationer i sin beskrivning av övergången ca 1300 från ”klassiskt” till ”efterklassiskt” (så Sigurður Nordal och Vésteinn Ólason¹⁴). Påpekanden av Clunies Ross typ har dock varit få, och nyanseringarna från Vésteinn och Sigurður har inte inneburit att uppdelningen i ”klassiska” och ”efterklassiska” sagor har ifrågasatts, ej heller tesen om det ”efterklassiska” som något ickegenuint. Även hos dessa forskare saknas de ”efterklassiska” sagorna och deras framträdande drag i beskrivningen av islänningasagens allmänna karaktär. Någon verklig prövning av tesen om den ”efterklassiska” islänningasagan har hittills inte gjorts.

*

Förteckningen ovan över de islänningasagor som dateras till efter 1300 torde utgöra den mest användbara utgångspunkten för en prövning av de ”efterklassiska” sagorna. Det är dessa jag i fortsättningen kommer att åsyfta med beteckningen. Om vi för enkelhets skull, i likhet med Vésteinn Ólason 2007, håller oss till de verk som verkligen betecknas med ordet *saga* i Íslenzk fornrit (och därvid utesluter þættir) har vi en korpus på 14 ”efterklassiska” sagor. Detta kan jämföras med 25 sagor i Íslenzk fornrit som dateras till tiden före 1300 och som alltså kan beskrivas som de ”klassiska”. Det är viktiga siffror. Den förra gruppen utgör 36 % av de sagor som ingår i Íslenzk fornrit. Det innebär att mer än en tredjedel av alla islänningasagor är ”efterklassiska”. Det är alltså ingen obetydlig del av genren det handlar om. Med hänsyn till denna omfattning är negligeringen av dessa sagor i översiktsverk och forskning anmärkningsvärd. Vi har tidigare kunnat konstatera att Anderssons och Íslenzk fornrits exkluderande behandling av dessa sagor styr vår bild av islänningasagan som helhet och i sig motiverar en undersökning av grunderna för exkluderingen. Gruppens stora omfattning i kontrast till forskningens och stan-

¹⁴ Sigurður Nordal betonar att enskilda sagor i en grupp kan vara från samma tid som sagor från en annan (Sigurður Nordal 1953: 235). Vésteinn Ólason påpekar, med direkt hänvisning till Clunies Ross: “All the groups contain examples of what could be called a realistic/historical style and also what could be called fantastic/supernatural elements; this latter style is much more conspicuous in the sagas that can be termed late or post-classical (cf. Clunies Ross 1998: 50–1)” (Vésteinn Ólason 2005: 116).

dardverkens tystnad om den inskärper ytterligare vikten att pröva hållbarheten i den traditionella bilden av de "efterklassiska" sagorna och deras relation till de "klassiska".

Frågeställningar

En av hörnstenarna i tesen om den "efterklassiska" islänningasagan är alltså dateringen. Dateringen – till tiden efter 1300 – spelar roll både som motivering av utskiljandet av gruppen och som förklaring till de påstått gruppstiljande dragen. Det finns en nära relation, och en principiellt problematisk växelverkan, mellan de utpekade typiska dragen och dateringen av sagorna. Sagorna har i hög grad daterats utifrån de typiska dragens antagna ålder, samtidigt som de typiska dragen i hög grad daterats utifrån sagornas antagna ålder. Ibland är det sagornas typiska drag som utgör utgångspunkten för deras status som separat grupp, ibland är det dateringen av dem till sen tid; oftast är dessa kriterier sammanvävda.

Artikelns primära syfte är att undersöka möjligheten att datera de "efterklassiska" islänningasagorna, i synnerhet i relation till de "klassiska". Vilket stöd har den gängse dateringen av dessa sagor? Vad kan vi finna för någorlunda säkra hållpunkter i dateringen av islänningasagorna överlag? Finns det alls skäl att anta att "klassiska" och "efterklassiska" islänningasagor har tillkommit under olika tid? Någon närmare datering av samtliga "efterklassiska" sagor – eller islänningasagorna överlag – är förvisso inte möjlig i denna artikel. Däremot bör det vara möjligt att finna hållpunkter som kan bilda utgångspunkt i diskussionen.

Dateringen är bara *en* aspekt av problemkomplexet kring den "efterklassiska" islänningasagan och dess relation till den "klassiska." Men genom att undersöka denna aspekt får vi också en grund att närma oss andra aspekter. Hit hör framför allt frågan om det befogade i att se de typiskt "efterklassiska" dragen (övernaturliga, fantastiska inslag, överdrifter etc.) som något sent och främmande inom islänningasagens genre.

Ett par inledande anmärkningar

Innan vi börjar de regelrätta undersökningarna skall nämnas att det finns principiella problem med den gängse bilden av utvecklingen från klassiska till efterklassiska islänningasagor.

Vi såg att de ”efterklassiska” ofta har hävdats stå på en konstnärligt lägre nivå än de ”klassiska”, en degenerering där det genuint sagamässiga luckrats upp över tid. Men betraktar vi ett område där vi delvis känner den relativa kronologin i utvecklingen under just den aktuella tiden från 1200-tal till 1300-tal, nämligen stilen, får vi en annan bild av utvecklingen över tid av sagalitteraturen. Det är i hög utsträckning i 1300-talets sagahandskrifter den klassiska sagastilen möter renast, i t.ex. *Möðruvallabók* och *Hauksbók* – och samma tid skall vara den tid då sagastilen urartar och de ”efterklassiska” islänningasagorna, skrivs. Det är de yngre, omarbetade versionerna från 1300-talet av *Fóstbræðra saga* och *Eiríks saga rauða* (i båda fallen i *Hauksbók*) som starkast renodlar den typiska ”sagastilen”, som är betydligt mindre konsekvent i de versioner som står originalversionen från 1200-talet närmast (Jansson 1945: 260–262). Bilden synes bli bekräftad vid ett studium av handskrifterna till *Egils Saga Skallagrímssonar*. Man kan jämföra det gamla Θ -fragmentet från ca 1250 med den text som finns i *Möðruvallabók* från ca 1350. Texten skiljer sig i de två handskrifterna skiljer lätt, men konsekvent, åt stilistiskt. Den ”genuina sagastilen” är ojämförligt mest genomförd i 1300-handskriften M (jfr Sigurður Nordal 1933: lxxxiii–lxxxvi). Den genuina sagastilen tycks snarast växa fram successivt och fullbordas först en bit in på 1300-talet. Tendenserna finns redan under 1200-talet, men det är först på 1300-talet genren renodlas. Det gör påståenden om en generell degenerering av islänningasagan under 1300-talet problematiska.

Konungasagorna erbjuder i norröna sammanhang alltid en intressant jämförelsepunkt. Till följd av de kända författarnamnen är de daterbara med betydligt större säkerhet än islänningasagorna. Jämför man de tidiga konungasagorna, som Oddr Snorrasons *Óláfs saga Tryggvasonar* eller *Den legendariska Olavssagan*, med de senare versionerna i *Heimskringla*, som i hög utsträckning bygger på dessa föregångare, är det tydligt att just den ”klassiska” karaktären, både tematiskt och stilistiskt, är något som växer fram med tiden och inte finns där från början. I de två äldre sagorna finns gott om berättelser om konfrontationer med troll, sjömonster och andra övernaturliga varelser, liksom starka inslag av mirakel från hagiografisk litteratur. Nästan allt sådant är bortrensats i den yngre *Heimskringla*-versionen. Här, där vi känner den relativa kronologin, kan vi se att det är just de äldre sagorna som har åtskilliga av de karaktäristiska som vanligen knyts till de ”efterklassiska”: de folkloristiska inslagen, osannolika händelser, inslag av hagiografi och fantasteri som ger helheten en ”modally mixed” karaktär (se t.ex. Sävborg 2011a).

Analogierna ovan problematiserar flera av de utgångspunkter forskarna har arbetat med. Däremot bevisar de inte något om islänningasagornas kronologi. Konungasagor och islänningasagor framstår i hög utsträckning som olika genrer. Tendenserna kan teoretiskt ha varit annorlunda för islänningasagan och deras utveckling vad gäller tematik och källor.

Stoffets ålder

Jag har flera gånger nämnt de ”efterklassiska” sagornas utmärkande motiv. Hur är det de med själva de historier som berättas i de ”efterklassiska” sagorna? Vet vi något om åldern och traditionen hos dessa historier? Är dessa sagors stoff uppfunnet först efter ca 1300?

I Haukr Valdísarsons *Íslendingadrápa* (Skj BI: 539–545) omtalas 27 namngivna islänningar från sagatiden. Här möter åtskilliga hjältar bekanta från de klassiska islänningasagorna, som Egill Skallagrímsson (str. 9–10), Brodd-Helgi (str. 3), Helgi Droplaugarson (str. 6–7), Kormákr (str. 25) och Gunnarr á Hlíðarenda (str. 20). Men här nämns också flera figurer som är huvudpersoner i ”efterklassiska” sagor. Str. 14 ägnas Finnbogi inn rammi, str. 15 Ormr Stórolfsson och str. 17 Grettir Ásmundarson, huvudpersonerna i *Finnboga saga*, *Orms þáttur Stórolfssonar* respektive *Grettis saga*.

Vilka historier berättades då om de nämnda hjältarna? Var det de ”efterklassiska” historier som vi möter i de ”efterklassiska” sagorna eller historier av mer ”klassisk” karaktär? Det får vi inte veta. Dikten är stereotyp och ger mycket allmän och kortfattad information om sina hjältar, de bekanta från ”efterklassiska” sagor såväl som de bekanta från ”klassiska”. Om Egill får vi veta att han kämpade, om Kormákr får vi veta att han kämpade; om Finnbogi får vi veta att han kämpade han med. Mer information ger inte dessa strofer. Men i några fall ges lite mer konkreta uppgifter.

Om Ormr Stórolfsson berättas att han ensam kämpade med en bjälke mot 12 motståndare, ett i sin fantastiska överdrift karaktäristiskt ”efterklassiskt” motiv. Str. 18 omtalar hur Þorleifr jarlsskald tillsammans med brodern Óláfr dräpte en bärsärk. Denna händelse, dräpet på bärsärken Klaufi, utgör klimax i den efterklassiska *Svarfðœla saga*. Hjälten i str. 21 är Miðfjarðar-Skeggi, bekant från åtskilliga islänningasagor, ”klassiska” som ”efterklassiska”. Men till det som omtalas hör hans inbrott i Hrólfr krakis gravhög, där Skeggi rövade svärdet Skoþnungr. Det är en händelse

som omtalas i den efterklassiska *Þórðar saga breðu* (169)¹⁵, och själva motivet med *haugbrot* räknas till de typiska egenheterna i ”efterklassiska” sagor.¹⁶

Haukr Valdísarson är inte säkert identifierad och diktens ålder är oviss. Yngre än ca 1300 kan den inte vara; från denna tid stammar handskriften den återges i (AM 748 I 4to).¹⁷ Vissa forskare daterar dikten till 1100-talet och anser den byggd uteslutande på muntlig tradition.¹⁸ Andra anser tvärtom att dikten bygger på skrivna sagor och för dikten till 1200-talet.¹⁹

Den olösta frågan om *Íslendingadrápas* ålder gör att det är oklart vad dikten kan belägga i fråga om de ”efterklassiska” sagornas datering. Om dikten är en resumé av skrivna sagor, som Bjarni Einarsson och Ernst Walter menar, utgör den ett starkt belägg för att de ”efterklassiska” sagorna om Finnbogi, Ormr Stórolfsson och Grettir är från 1200-talet och alltså lika genuina islänningasagor som *Egils saga*, *Droplaugarsona saga*, *Vápnfirðinga saga* och *Njáls saga* m.fl. sagor som i så fall också förutsätts där. Då Haukr refererar dem alla i samma sammanhang och på samma sätt har man under denna tid inte gjort någon skillnad på ”klassiska” och ”efterklassiska” sagor.

Men även om *Íslendingadrápa* föregår sagorna och bygger på muntlig tradition har dikten betydelse för frågan om de ”efterklassiska” sagornas ålder och relation till de ”klassiska”. *Íslendingadrápa* bevisar ovillkorligen att berättelser om ett antal av de typiska ”efterklassiska” sagornas hjältar och deras typiskt ”efterklassiska” äventyr fanns redan under 1200-talet. Dikten visar att tanken att de ”efterklassiska” sagorna skulle utmärka sig för att uppfinna historier i stället för att förmedla tradition inte kan vara giltig i någon större utsträckning. Ett antal av de ”efterklas-

¹⁵ Förutom i *Þórðar saga breðu* omtalas Skeggis *haugbrot* i *Landnámabók* (212–213), såväl i *Sturlubók* (kap. 174) som *Hauksbók* (kap. 140).

¹⁶ För forskningens syn på *haugbrot* i de efterklassiska sagorna, se Sävborg 2011b: 437–438 och Sävborg 2012: 335–336.

¹⁷ Så Ernst Walter: ”Die Handschrift von etwa 1300” (1991: 98), och Jónas Kristjánsson: ”The *Íslendingadrápa* is written in a distinctive hand which has been dated at approximately 1300, or possibly the beginning of the fourteenth century” (1975: 80).

¹⁸ Så Jónas Kristjánsson 1975: 90.

¹⁹ Så Bjarni Einarsson, som betecknar dikten som ”a poetic adaption of saga material” (1993: 333), och Ernst Walter, som beskriver dikten som en resumé över islänningasagorna, en katalog över sagornas hjältar (1991: 102), tillkommen på 1200-talet (103). Jónas Kristjánsson har hänvisat till ett antal ålderdomliga språkformer som argument för 1100-talsdateringen (som helassonans *q*-a i str. 13, den okontraherade formen *ófáum*, vilken kan beläggas genom meterns krav, och formen ”ept” i stället för ”eptir”; 1975: 84–85), men Walter förklarar dessa former som arkaismer (1991: 99).

siska" centralfigurerna och några av de typiskt "efterklassiska" motiven var omtalade redan under 1200-talet och uppfanns inte av författare under 1300-talet. Man har under 1200-talet uppenbarligen inte sett annorlunda på själva stoffet. Ormr Stórolfssons, Grettirs och Finnbogis framfart hör naturligt hemma i samma sammanhang som Gunnarr á Hlíðarendas och Helgi Droplaugarsons. Höginbrott för att vinna forntidshjältars vapen och den ensamme vapenlöse hjältens kamp mot tolv fiender hör lika naturligt hemma i centrum för berättelser om den isländska historien som Egills och Brodd-Helgis fejder. De hörde alla hemma i samma berättartradition redan i det isländska 1200-talet.

Sagornas ålder

Som flera gånger betonats är frågan om de "efterklassiska" sagornas ålder nära sammantvinnad med frågan om deras egenart. Det som främst daterat de "efterklassiska" sagorna som sena är deras förment "efterklassiska" karaktär. Förekomst av de drag som anses typiskt "efterklassiska" och – därmed – typiska för sen sagalitteratur har alltså daterat de enskilda "efterklassiska" sagorna som sena. Det är förvisso ett faktum att vissa litterära drag är typiska för vissa perioder, varför dateringsmetoden i princip kan vara användbar, under förutsättning att det finns någon grund för att föra vissa drag till en viss tidsperiod.

Det borde alltså vara möjligt att genom en komparativ undersökning datera de drag som pekats ut som typiskt "efterklassiska". Jämförelser borde i så fall göras med verk vilkas ålder (åtminstone i relation till sagorna) vi säkert känner. De övernaturliga/fantastiska motiven, mötena med Den andra världen, vore i så fall lämpligt att undersöka, eftersom detta hör till de mest utpräglade särdragen för de "efterklassiska" sagorna i förhållande till de "klassiska".²⁰ Emellertid tillhör de mer daterbara

²⁰ Förvisso har forskningen, som framgått ovan, nämnt fler drag än så som "efterklassiska" karaktäristika. De flesta av dessa drag har emellertid aldrig direkt motiverats som dateringskriterier utan snarare tillskrivits de sagor som redan (väl av andra skäl?) uppfattats som säkert daterade. Några av de typiska drag som forskningen knutit till de "efterklassiska" islänningasagorna är dessutom, åtminstone såsom de har formulerats, av så subjektiv och diffus art att de är hart när omöjliga att pröva som dateringskriterier. Hit hör beskrivningarna av "efterklassiska" sagor som kvalitativt sämre och deras personteckning som grällare och ensidigare. Några karaktäristika är svårare att datera av andra skäl. Uppfattningen att sagaförfattarna från början återger befintlig – som historisk uppfattad – tradition men med tiden övergår till att vara skapande författare och själva uppfinna sina historier bär

norröna verk som teoretiskt skulle kunna användas som jämförelsepunkt – såsom konungasagor, skaldedikter och eddadikter – andra genrer än islänningasagorna, och det är inte självklart att olika genrer följer samma kronologiska tendenser. Det skulle därmed vara svårt att genom sådan komparation få fram resultat som skulle nå allmän acceptans.²¹ Det finns därmed skäl att snarare rikta in sig på att pröva dateringen med andra metoder.

Ännu mer problematiska dateringskriterier är hänvisningar till stil, smak och konstnärlig kvalitet (Einar Ólafur Sveinsson 1958: 108–114, 115–123). Sådana kriterier är alltför diffusa och subjektiva för att kunna skänka en fast grund på vilken kronologin kan vila. Men förvisso förekommer även objektiva kriterier. Ibland andras forskningen språkliga drag vid dateringen (ibid.: 96–107). Men direkt ålderdomliga drag är sällsynta i sagornas språk, och när de förekommer kan det handla om arkaismer eller dialektala drag (ibid.: 100); unga drag behöver inte belägga sen tillkomsttid, då texten omarbetas från handskrift till handskrift och något nytt alltid tillkommer. Även historiska argument har använts för att datera sagorna. Seder som upphörde vid en daterbar tidpunkt omnämns någon gång som ännu förekommande, vilket kan ge ett terminus ante quem.²² Men exemplen är få och vår kunskap om både sederna och förbuden är dåliga. De ger i bästa fall indikationer om enstaka sagors ålder.

Betydligt vanligare är att argumentera för en relativ kronologi. Det är huvudmetoden i ett av de nyaste arbetena. Theodore Andersson ställer i en bok från 2006 upp en hypotes om en utveckling av sagaskrivningen: från ett insamlande av tradition till idéinriktad och litterär komposition (2006: 2–3). Men det är i huvudsak oklart på vad han bygger kopplingen mellan respektive egenart och kronologi, och han håller sig dessutom

rimlighetens prägel, även om den är svår att pröva genom jämförelser med andra genrer, då islänningasagan är ett särpräglat fenomen och alla norröna verk har olika relation till både den historiska verkligheten och traditionen. Men det avgörande problemet är att vi inte säkert kan fastställa vad som är påhittat och vad som är tradition i sagalitteraturen. Detta kriterium måste alltså användas med stor försiktighet och kan knappast användas till att pröva kronologin för vare sig den utpekade gruppen ”efterklassiska” sagor i stort eller de enskilda ”efterklassiska” islänningasagorna. Då synes det mer fruktbart att pröva om de typiska *motiven* i de ”efterklassiska” sagorna utgör en hållbar dateringsmetod.

²¹ Jag håller ändå sådana komparationer för relevanta och har använt mig av dem i t.ex. Sävborg 2012 samt i min installationsföreläsning vid Tartu universitet (Sävborg 2011a).

²² Det gäller i första hand omnämmandet i *Laxdæla saga* av gudsdömar som något ännu förekommande; annalernas uppgifter synes visa att dessa förbjöds på Island 1248 (ibid.: 65).

enbart till sagor han på förhand uppfattar som klassiska. Dateringsmetoden är lika problematisk som de grundade på litterär kvalitet eller grad av "klassisk" karaktär. Ofta antyder han dateringar av enskilda sagor grundade på en uppfattning om relativ kronologi mellan dem. Om *Gísla saga* skriver han: "Perhaps the best dating index is the probability that *Gísla saga* was known by the author of *Droplaugarsona saga*, for which there is no good reason to assign a particularly late date" (ibid.: 78). Men här, som oftast, är påverkansriktningen osäker, och de flesta forskare har förordat den motsatta riktningen. Och dateringen av den saga som *Gísla saga* här relateras till motiveras inte alls.

De flesta sagadateringar som framförts handlar om relationen mellan enstaka sagor. Sagor dateras och omdateras inom en begränsad tidsperiod av några decennier. Men kronologin klassiskt-efterklassiskt gäller något annat. Det är en övergripande uppdelning där sagor som dateras till början av 1200-talet (t.ex. *Kormáks saga* och *Heiðarvíga saga* enligt standarduppfattningen) och sagor som dateras till 1280-talet (t.ex. *Njáls saga*) förs samman som "klassiska", medan ett stort antal andra sagor, vissa daterade till de första decennierna av 1300-talet (t.ex. *Finnboga saga*), andra till ca 1400 (t.ex. *Víglundar saga*) förs samman som "efterklassiska". Det är denna kronologiska uppdelning jag vill pröva. Här gäller det inte relativ kronologi mellan enskilda sagor, här gäller det inte datering något decennium upp eller ner; här handlar det om datering av de "klassiska" sagorna till 1200-talet och de "efterklassiska" till 1300-talet.

Många av de dateringar som nämndes ovan var subjektiva eller byggde på flertydiga och svårtolkade indiciekedjor. Det synes nödvändigt att skaffa något slags fast utgångspunkt och att i ett första steg hålla sig till så objektiva kriterier som möjligt. Nackdelen är att det innebär att bara ett mindre antal sagor alls kan dateras, och att dateringen blir grov och föga precis. Vad den kan göra är att ge hållpunkter, en grund, för en följande diskussion. Dateringar utifrån stil, språkliga drag och relation till andra sagor behöver inte vara förkastliga. Men de blir aktuella först när grundläggande förutsättningar är klarlagda. Det synes behövt att här flytta diskussionen till ett mer basalt plan. I den följande undersökningen lyder frågorna: Hur vet vi säkert att några islänningasagor hör hemma i 1200-talet? Vad har vi för skäl att tro att andra inte gör det?

Den förhärskande uppfattningen är som vi sett att de "efterklassiska" sagorna har författats efter år 1300. Vad har denna tes för stöd?

En första fråga är om det finns några islänningasagor som rent objek-

tivt kan fastställas som sena, sagor som utifrån tydliga kriterier kan dateras till 1300-talet. I *Þórðar saga breðu* berättas om huvudpersonen Þórðs byggnadsverksamhet. Han bygger åtskilliga *skálar*, och sagan berättar att än av dessa stod kvar länge: ”Stóð sá skáli allt til þess, er Egill biskup var at Hólum” (207). Egill var biskop i Hólar 1332–41 (Jóhannes Halldórsson 1959: LV). Sagan hänvisar till förhållanden som låter sig dateras på yttre grunder. Därmed har vi ett terminus post quem. *Þórðar saga breðu* bör vara skriven efter 1332.

I några sagatexter citeras strofer vilkas meter kräver ordformer som knappast förekom före 1300-talet. Detta gäller strofer i *Njáls saga*, *Harðar saga* och *Víglundar saga*.²³ I fallet *Njáls saga* saknas dock de misstänkta stroferna i flertalet handskrifter, och i *Harðar saga* saknas alla strofer i det äldsta handskriftsfragmentet. I båda fallen finns alltså indikationer om att de aktuella stroferna är interpolerade i senare tid i sagatexten. De unga språkformerna i de aktuella stroferna utgör därmed inte ett starkt belägg för själva sagans ålder. Något annorlunda är förhållandet i *Víglundar saga*. Här finns inga versioner som saknar stroferna med de unga dragen, och många, sannolikt flertalet, av sagans strofer uppvisar drag som tydligt pekar på en tillkomsttid efter år 1300.²⁴ Denna saga synes alltså med större säkerhet kunna dateras till tiden efter år 1300.

Slutsatsen blir att en islänningasaga, *Þórðar saga breðu*, på ’objektiv’ grund kan dateras till tiden efter 1300. Även *Víglundar saga* kan med stor sannolikhet dateras till denna tid. Båda dessa sagor räknas till de ”efterklassiska”, men det bör noteras att de inte framstår som typiska för dessa. De saknar den mest grundläggande egenheten som vanligen knyts till dem, de övernaturliga/fantastiska motiven.

Låt oss vända på frågeställningen. Finns det några islänningasagor som på objektiva grunder kan dateras till tiden före 1300?

Det finns några sagor som, fragmentariskt, bevarats i handskrifter från 1200-talet. Det handlar, med reservation för den osäkerhetsmarginal som alltid finns vid handskriftsdateringar, utifrån dagens standarduppfattning om följande sagor:

Av *Egils saga Skallagrímssonar* finns ett antal fragment från 1200-talet, samlade i AM 162 A, fol. Äldst, och sannolikt äldst av alla handskrifter

²³ För unga språkformer i några av stroferna i *Njáls saga*, se Finnur Jónsson 1904: 95. *Harðar sagas* strofer, se Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson 1991: XIX. För de unga språkformerna i *Víglundar sagas* strofer, se Jóhannes Halldórsson 1959: XXIV.

²⁴ Hit hör assonanser av typen *karlmann* [=kallmann] – *snjallri* i str. 11, *þat* [=það] – *eiði* i str. 20 (Jóhannes Halldórsson 1959: XXIV).

med islänningasagor överhuvud, anses Θ -fragmentet vara, daterat till ca 1250; ζ -fragmentet dateras till ca 1250–1300 (ONP 1989: 234).

Av *Laxdœla saga* har bevarats två fragment från andra hälften av 1200-talet. Äldst är sannolikt AM 162 D2, fol. (ca 1250–1300), något yngre är AM 162 E fol. (ca 1300) (ONP 1989: 323).

Dessa två är de enda islänningasagor som bevarats i handskrifter som genomgående dateras till 1200-talet av forskningen. Men rimligen bör också nämnas de sagor som bevarats i handskrifter daterade till ca 1300.

Heiðarvígá saga finns i Sth. Perg. 18, 4:o, nedtecknad "c1300" (ONP 1989: 268).

Av *Eyrbyggja saga* har bevarats två blad ur en handskrift från "c1300", AM 162 E fol. (ONP 1989: 233).

Av handskrifterna till *Njáls saga* dateras minst en, Gráskinna, Gl. kgl. saml. 2870, 4to. till "c1300" (ONP 1989: 342).

Vi har fått en lista omfattande *Egils saga*, *Laxdœla saga*, *Heiðarvígá saga*, *Eyrbyggja saga* och *Njáls saga*. Dateringen av dessa sagor till 1200-talet vilar på solid grund.

Men detta är inte den enda dateringsmetod som kan betecknas som objektiv. Det finns också flera belägg för att sagor nämns i källor som säkert kan dateras till 1200-talet.

Vi har dels de redan 1200-talsdaterade *Laxdœla saga* och *Heiðarvígá saga*, vilka båda omnämns i *Eyrbyggja saga* ("Hann [Snorri goði] kemr við Laxdœla sögu" och "Hann kemr ok við Heiðarvígá sögu"; 180).

Laxdœla saga, som ju genom den äldsta handskriften kan föras till 1200-talet, hänvisar till en *Njarðvíkinga saga* ("sem segir i sögu Njarðvíkinga"; Laxd 202). Skildringen i det aktuella avsnittet stämmer in på den saga som bevarats under namnet *Gunnars þáttr Þiðrandabana*, och enligt gängse uppfattning inom forskningen avses denna saga. Om identifikationen är riktig måste *Gunnars þáttr* vara äldre än *Laxdœla saga*.

Víga-Glúms saga omnämns i Sth. Perg. 2, 4:o från senare delen av 1200-talet. Handskriften innehåller primärt Snorris *Óláfs saga helga*, men här finns också en sannolikt samtida förteckning över en boksamling i vilken både *Víga-Glúms saga* ("víga Glúms. s.") och *Eyrbyggja saga* ("eyrbygia. s.") räknas upp.²⁵

²⁵ Förteckningen finns i handskriften på bl. 79 r. Se Gödel 1897–1900: 36, där handskriften dateras till "Senare hälften af 1200-talet" (35) och förteckningen till "omkring år 1300" (36).

Flera islänningasagor nämns vid namn i *Landnámabók* i Sturla Þórðarsons redaktion ("Sturlubók"), sannolikt färdigställd på 1270-talet; Sturlas död 1284 utgör terminus ante quem. I *Landnámabók* nämner Sturla *Hávarðar saga* ("Þar gerðisk saga þeira Þorbjarnar ok Hávarðar ens halta", 159; sannolikt även: "Þar af gerðisk saga Ísfirðinga ok víg Þorbjarnar", 190)), *Þorskfirðinga saga* ("af því gerðisk Þorskfirðinga saga"; 154), *Harðar saga* ("Þar hefsk <af> saga Harðar Grímkelssonar ok Geirs"; 76) och *Svarfdæla saga* ("Þar af gerðisk Svarfdæla saga"; 254).

Vår lista har utökats med *Víga-Glúms saga*, *Gunnars þáttur Þiðrandabana*, *Hávarðar saga*, *Þorskfirðinga saga*, *Harðar saga* och *Svarfdæla saga*. Även en datering av dessa sex sagor till 1200-talet synes därmed vila på solid grund.

Men så har inte forskningen sett på dessa belägg. Förvisso har man godtagit beläggen i fallen *Gunnars þáttur Þiðrandabana* och *Víga-Glúms saga*, två sagor som räknas som klassiska. *Gunnars þáttur Þiðrandabana* dateras således i utgåvan i Íslenzk fornrit på grundval av just omnämmandet i *Laxdæla saga*: "Gunnars þáttur hefir því verið kunnur við Breiðafjörð á ritunartíma Laxdæla sögu um eða skömmu fyrir miðja 13. Öld" (Jón Jóhannesson 1950: LXXXVII). Däremot har man inte godtagit 1200-talsomnämningarna av *Þorskfirðinga saga*, *Harðar saga*, *Hávarðar saga* och *Svarfdæla saga* som belägg för att de tillkommit under detta sekel. Dessa fyra sagor beskrivs alla som "efterklassiska", och de förs av en enig forskning till 1300-talet. Det faktum att de trots allt nämns i en 1200-talskälla har man förklarat på annat sätt än hänvisningarna i 1200-talskällor till *Gunnars þáttur* och *Víga-Glúms saga*. Man har i stället hävdad att hänvisningarna till *Þorskfirðinga saga*, *Harðar saga*, *Hávarðar saga* och *Svarfdæla saga* gäller andra sagor än de befintliga, sagor som dock skall ha burit samma namn som dessa.

Den förklaring som ges är att just dessa fyra sagor skulle belägga ett nytt fenomen i sagaskrivandet under början av 1300-talet. Perioden skulle kännetecknas av en "omarbejdelse af ældre sagaer" – "en slags bastarder af ældre og yngre sagaer" (Sigurður Nordal 1953: 262). Förlagorna med samma namn skulle ha varit klassiska sagor skrivna på 1200-talet, men de bevarade versionerna skulle vara omarbetningar där de efterklassiska motiven och episoderna tillfogats, och sagorna skulle ha grundligt omskrivits och anpassats till hela den förment efterklassiska egenarten. Omarbetningarna skulle vara så omfattande att det knappast är rimligt att tala om samma sagor; de nya versionerna tänks ha tillskrivit huvudpersonerna helt ny härstamning och helt nya familjerelationer, berättel-

sen om deras liv skall ha förändrats och fokus i sagorna skall ha blivit en helt annan. Och därmed har forskningen kunnat upprätthålla tesen att de "efterklassiska" sagorna och den "efterklassiska" egenarten inte existerade före 1300-talet.

Denna tes har godtagits av veterligen alla forskare idag.²⁶ Vad finns det då för belägg för att hänvisningarna i *Landnámabók* skulle gälla andra versioner än de till vår tid bevarade?

Vi inleder med *Hávarðar saga Ísfirðings*. *Landnámabók* nämner explicit en saga om Hávarðr vid två tillfällen.

Första gången är i Sturlubók kap. 117 (även i Hauksbók kap. 89). Kapitlet berättar om en Sléttu-Björn och hans avkomlingar, däribland sonen Þjóðrekr (158) och dennes son Þorbjörn (159). Efter själva släktöversikten konstateras att Þjóðrekr tyckte att det blev trångt i Saurbœr, varför han flyttade till Ísafjörðr. Kapitlet avslutas med en kommentar om den nämnda orten: där utspelas Þorbjörns och Hávarðr haltis saga ("Þjóðreki Sléttu-Bjarnarsyni þótti of þrönglent í Saurbœ; því rézk hann til Ísafjarðar; þar gerðisk saga þeira Þorbjarnar ok Hávarðar ens halta." (159) Det finns ingenting som hindrar att detta syftar på den befintliga *Hávarðar saga*. Det enda som sägs om den nämnda *Hávarðar saga* är att den utspelar sig i Ísafjörðr. Den bevarade sagan utspelar sig ovedersägligen i Ísafjörðr.

Längre fram, i kap. 150 (identiskt i Hauksbók kap. 121), kommer *Landnámabók* in på invånarna i Laugardalr. Flera personer räknas upp, varpå det heter: "Þar í Laugardal bjó síðan Þorbjörn Þjóðreksson, er vá Ólaf, son Hávarðar halta ok Bjargeyjar Valbrandsdóttur; þar af gerðisk saga Ísfirðinga ok víg Þorbjarnar." (190; jfr H 121, s. 191). Här ges ett annat namn på den återopade sagan än förra gången, men rimligen rör det sig om samma verk; i båda fallen talas det i sammanhanget om Hávarðr och Þorbjörn. Om denna saga får vi alltså veta att den berättat om Þorbjörns dråp på Óláfr, Hávarðrs son, och om det senare dråpet på Þorbjörn. Det är en korrekt innehållsbeskrivning av den bevarade *Hávarðar saga*, som helt och hållet kretsar kring dessa händelser. Det finns inga skäl att anta att det skulle syfta på en annan saga eller avvikande sagaversion i förhållande till den vi har.

Härtill omnämns Hávarðr ytterligare två gånger i *Landnámabók*, utan att det görs några hänvisningar till sagan (186, 187 (H: 189)).

Ingen har veterligen hävdats att de hänvisningar som Sturla gör till

²⁶ Det gäller t.ex. centrala översiktsverk som Vésteinn Ólason 1993b: 149, 154 och Clunies Ross 2010: 00, men också åtskilliga artiklar som t.ex. Örnólfur Thorson 1990: 38–40, ett arbete som ändå strävar efter att ifrågasätta många gängse påståenden inom forskningen.

Hávarðar saga inte skulle stämma in på den bevarade ”efterklassiska” sagan med detta namn. De framförda beläggen för att det skulle handla om olika sagor har varit av annat slag. Björn K. Þórólfsson och Guðni Jónsson hävdar att den i *Landnámabók* återopade sagan inte är identisk med den bevarade med argumentet att det finns diskrepanser mellan *Landnámabóks* och den bevarade *Hávarðar sagas* uppgifter i andra avsnitt än de där *Hávarðar saga* nämns. De förutsätter att Sturla bygger på en *Hávarðar saga* i de två andra avsnitt där Hávarðr nämns. Ett långt parti i S 142 (i vilket Hávarðr enbart nämns kort vid slutet) har ingen motsvarighet i den bevarade *Hávarðar saga*, och eftersom Björn och Guðni utgår från att avsnittet måste komma från en *Hávarðar saga* ser de här en diskrepans i förhållande till den bevarade sagan och ett belägg för existensen av en annan *Hávarðar saga* än den befintliga (Björn K. Þórólfsson och Guðni Jónsson 1943: LXXXVI). Det är emellertid allt annat än självklart att Sturla hämtat dessa uppgifter från en *Hávarðar saga*; det finns ju i dessa fall ingen hänvisning till en sådan och följaktligen inte heller några diskrepanser. Detsamma gäller den andra påstådda diskrepansen mellan Sturlubók och den bevarade *Hávarðar saga*. Sturla kommer i en genealogi i kap. 148 ner till Bjargey och nämner därpå att hon var gift med Hávarðr och att deras son var Óláfr (187). Detta stämmer i och för sig fullt ut med *Hávarðar saga*, men i Sturlubók berättas dessutom att Bjargeys far hette Valbrandr, medan *Hávarðar saga* inte anger hennes fars namn men däremot tillskriver henne en bror med namnet Valbrandr. Björn och Guðni anser att även denna förmenta diskrepans belägger existensen av en annan *Hávarðar saga*. Några direkt motsägan- de uppgifter rör det sig inte om i detta fall, och framför allt saknas skäl att förutsätta att dessa uppgifter i Sturlubók, som dessutom gäller släktingar till en ren bifigur, måste återgå på en *Hávarðar saga*, när en sådan saga inte alls återopas i detta sammanhang.²⁷ Att *Landnámabók* har uppgifter som på enstaka eller ibland rentav åtskilliga punkter avviker från vad som sägs i islänningasagorna är ett vanligt fenomen i samband med även de ”klassiska” islänningasagorna. Det kan aldrig tjäna som belägg för existensen av äldre och radikalt annorlunda versioner.

Slutsatsen blir densamma som nyss. Ingenting talar för att Sturlubóks hänvisningar till *Hávarðar saga* skulle gälla en annan saga än den befintliga med detta namn.

²⁷ Det skall därtill nämnas att motsvarande avsnitt i Hauksbók (kap. 119; 189) låter Valbrandr vara namnet på Bjargeys bror och därmed har samma uppgifter som – den bevarade – *Hávarðar saga*.

Porskfirðinga saga nämns i Sturlubók kap. 114 (och i Hauksbók kap. 86). *Landnámabók* berättar här om landtagandet av Þorskafjörðr. Mot slutet av kapitlet kommer verket in på Oddr skrauti och hans son Þórir. Avsnittet lyder i sin helhet:

Þá bjó Þrándr mjóbeinn í Flatey, er Oddr skrauti ok Þórir son hans kómu út. Þeir námu land í Þorskafirði; bjó Oddr í Skógum, en Þórir fór utan ok var í hernaði; hann fekk gull mikít á Finnmörk. Með honum váru synir [H: var son] Halls af Hofstöðum. En er þeir kómu til Íslands, kallaði Hallr til gullsins, ok urðu þar um deilur miklar; af því gerðisk Þorskfirðinga saga. Gull-Þórir bjó á Þórisstöðum; hann átti Ingibjörgu, dóttur Gils skeiðarnefs, ok var þeira son Guðmundr [H: Sigmundur]. Þórir var et mesta afarmenni. (154)

Hänvisningen till *Porskfirðinga saga* följer närmast efter orden att det uppstod konflikt på grund av guldets sedan Hallr gjort anspråk på det (”En er þeir kómu til Íslands, kallaði Hallr til gullsins, ok urðu þar um deilur miklar; af því gerðisk Þorskfirðinga saga.”). Detta stämmer med *Porskfirðinga saga*. Där skildras utförligt hur Hallrs krav på gulds-katten från Finnmörk (195–196) leder till en konflikt som sedan varar sagan igenom ända till s. 221, då Þórir dräper Hallr. Det är överlag guldets som ligger till grund för de flesta av konflikterna i sagan. Hänvisningen i *Landnámabók* stämmer överens med den befintliga *Porskfirðinga saga* och det synes rimligt att uppfatta denna saga som den till vilken *Landnámabók* hänvisar och därmed som den enda och ursprungliga sagan med detta namn.

Man kan också välja att se hänvisningen som gällande alla uppgifter som givits om Þórir. Även i så fall stämmer det mesta utmärkt på sagan. Han är också där son till Oddr och reser till Finnmörk med en son till Hallr (H har singularform son i st.f. söner, vilket stämmer med sagan där det också bara är en Hallr-son, Hyrningr; denne är viktig i sagan som helhet, varför det är rimligt att han nämns). Han hämtar också där hem en gulds-katt därifrån. Avsnittet i *Landnámabók* refererar på sitt kortfattade sätt mycket väl huvudhandlingen i *Porskfirðinga saga*, inklusive den förment typiskt ”efterklassiska” skattrövar-episoden. Det är ett korrekt påstående att *Porskfirðinga saga* bygger på detta stoff – ”af því gerðisk Þorskfirðinga saga”. Även om hela detta avsnitt vägs in synes det finnas alla skäl att anta att den *Porskfirðinga saga* som *Landnámabók* hänvisar till är den befintliga.

Var skulle då tala emot detta?

Huvudargumenten för att den i *Landnámabók* nämnda *Porskfirðinga saga* skulle vara en äldre version än den vi nu har är enligt sagans utgivare Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson följande:

De påpekar att Sturlubók inte omtalar Þórir som deltagare i striden vid Fagradalsárós (S 120, H 92; Landn 160) medan han är en av ledarna enligt *Þorskfirðinga saga*. Det handlar om ett helt annat kapitel än det ovan citerade, och något påstående om att uppgifterna om striden kommer från *Þorskfirðinga saga* finns alltså inte – sagan nämns ju inte här. Argumentationen hos utgivarna är alltså denna: eftersom Sturlubók i ett avsnitt om en händelse som också omtalas i *Þorskfirðinga saga* saknar en uppgift som finns i sagan kan Sturlubók inte ha känt den befintliga sagan, men eftersom man i ett annat sammanhang faktiskt nämner en saga med detta namn måste det därvid röra sig om en annan saga än den befintliga. Slutledningen är långsökt. Sturla har haft många källor, och det finns inget skäl att förutsätta att alla Sturlubóks uppgifter om händelser som också berörs i *Þorskfirðinga saga* måste härröra från just en saga med detta namn. Eftersom Sturlubók inte alls nämner *Þorskfirðinga saga* i samband med striden vid Fagradalsárós kan olikheten inte heller beskrivas som en diskrepans. Þórhallur och Bjarni hänvisar också till att sagan och Sturlubók lämnar olika uppgifter om antalet deltagare och antalet fallna i slaget, men eftersom Sturla, som nämnts, här inte nämner någon källa kan detta faktum svårligen belägga existensen av en äldre *Þorskfirðinga saga*. Detsamma är giltigt för utgivarparets argument att sagan och Sturlubók har något avvikande uppgifter om Kjallakr gamli (Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson 1991: CXII).

Något mer substans har påståendet att det finns en diskrepans mellan Sturlubók och *Þorskfirðinga saga* i fråga om huvudpersonen, Gull-Þórir, själv (ibid.: CXII). Här är det fråga om det tidigare nämnda kapitel där *Þorskfirðinga saga* faktiskt nämns. Sturlubók säger inledningsvis att Oddr och sonen Þórir kom till Island och tog land i Þorskafjörðr (154). I *Þorskfirðinga saga* sägs att Oddr kom till Island och köpte land, och ingenting nämns där om Þórir; i meningen efter heter det: ”hann fekk Valgerðar, dóttur Eyjúlfs í Múla; þeira son var Þórir” (178). Eftersom uppgiften om Oddrs giftermål följer efter uppgiften om bosättningen på Island synes sagan förutsätta att giftermålet ägde rum på Island och i konsekvens därmed rimligen även Þórir födelse. Någon regelrätt motsägelser rör det sig inte om; platsen och tidpunkten för Þórir födelse nämns aldrig i sagan, och att uppgifter tas i fel ordning är inte ovanligt i norrön litteratur.²⁸ Även om det föreligger en divergerande uppgift är skillnaden

²⁸ Några exempel: I *Den äldsta Ólafssagan* berättas åtskilliga episoder i kronologiskt fel ordning. Det gäller t.ex. berättelsen om skalden Óttarr, som i fragment 1 är en av kung Óláfrs skaldar och diktar till denne, men längre fram i sagan, i fragment 3, anländer till kungen för första gången. Det gäller i ännu högre grad skildringen av slaget vid Helgá. I

av begränsat slag. Sturlubók säger aldrig att samtliga uppgifter i kapitlet kommer från *Porskefirðinga saga*, bara att den konflikt, och eventuellt det persongalleri, som omtalas utgör huvudämnet för *Porskefirðinga saga* (”af því gerðisk Porskefirðinga saga”). Vilket är alldeles sant.

Inga av de framförda argumenten ger stöd åt tesen att Sturlubók skulle känna en annan *Porskefirðinga saga* än den befintliga. Slutsatsen blir att denna kan dateras som äldre än ca 1280.

Även *Harðar saga* räknas till de ”efterklassiska”, och även den omnämns i *Landnámabók*.

I Sturlubók kap. 38 och Hauksbók kap. 26 finns ett kort avsnitt om landnamsmannen Rauðr och hans avkomlingar. Texten lyder: ”Rauðr hét maðr, er nam land <et syðra> upp frá Rauðsgili til Gilja ok bjó at Rauðsgili; hans synir váru þeir Úlfr á Úlfsstöðum ok Auðr á Auðsstöðum fyrir norðan á, er Hǫrðr vá. Þar hefsk <af> [H: ok þar af gerðisk] saga Harðar Grímkelssonar ok Geirs.” (76) I *Harðar saga* berättas mycket riktigt om Auðr som ”bjó á Auðsstöðum” (54). Det berättas hur Hǫrðr dödar Auðr och hans huskarl och bränner ner hans gård och därmed dödar de kvinnor som fanns inomhus (56). Det är denna händelse som leder till Hǫrðrs fredlöshet och därmed till sagans huvudparti om hans långa fredlösa rövarliv, vilket ovedersägligen är huvudintrigen i *Harðar saga*. Påståendet i *Landnámabók* att *Harðar saga* bygger på denna händelse stämmer utmärkt in på den existerande sagan med detta namn. Det finns inga motsättningar mellan uppgifterna i *Landnámabók* och den bevarade *Harðar saga*. Den rimliga slutsatsen är att det är den befintliga *Harðar saga* som omnämns i Sturlubók.

Den enda påstådda avvikelserna mellan *Landnámabók* och den befintliga *Harðar saga* ligger i en enstaka formulering i en av handskrifterna. I Jón Erlendssons 1600-talsavskrift av Sturlubók står efter dråpet på Auðr:

fragment 4 berättar sagan om efterspelet efter slaget, men längre fram, i fragment 5, berättas om slaget och förberedelserna för det. (För närmare analys av dessa och andra kompositionsmissar i Den äldsta Óláfssagan, se Sigurður Nordal 1914: 49–52.) I eddadikten *Helgakviða Hjörvarzsonar* berättas i den inledande prosan om en kung som vill äkta en vacker kvinna och skickar ut sonen till sin jarl på friarfärd. Jarlsonen, Atli, stannar en vinter, men har ingen framgång utan reser hem igen. Härpå fortsätter prosan, utan något uppehåll, med att berätta en historia om hur Atli en dag möter en talande fågel och i den följande versdiagen får information om en vacker kungadotter – den som Atli enligt prosan har varit på friarfärd hos, en färd han just har återvänt från. En prosakommentar efter verspartiet förtydligar dock att detta skedde innan Atli for på friarfärd. Hela avsnittet har alltså kommit på kronologiskt fel plats; en betydligt tidigare händelse berättas alltså alltför långt fram i historien.

”Þar hefsk saga Harðar”, d.v.s. ’Där börjar *Harðar saga*’.²⁹ Det skulle kunna ses som ett indicium för att den återopade *Harðar saga* skulle ha börjat med dråpet på Auðr. En jämförelse med andra handskrifter av *Landnámabók* tyder på att det handlar om en felskrivning eller felläsning av Jón. I Skarðsárabók, Björn Jónssons 1600-talsredaktion som bygger på samma medeltida handskrift av Sturlubók som Jóns avskrift, står det ”Þar hefsk af”. Redan Hauksbók har det med detta synonyma ”þar af gerðisk”, vilket indikerar att Hauks förlaga Sturlubók haft ordalydelsen ”þar hefsk af”, eller åtminstone att Haukr har tolkat den så. Analogierna med *Landnámabóks* hänvisningar till *Þorskfirðinga saga* och *Hávarðar saga* pekar på samma sak (”af því gerðisk Þorskfirðinga saga” resp. ”þar af gerðisk saga Ísfirðinga”). Även Jakob Benediktsson väljer i sin utgåva av *Landnámabók* i Íslenzk fornrit denna formulering (jfr citatet ovan).

Argumentet för att Sturlubóks hänvisning skulle gälla en annan *Harðar saga* än den befintliga väger inte tungt. Sturla har säkerligen känt den existerande sagan med detta namn. Även denna ”efterklassiska” saga kan dateras som äldre än 1280.

I Sturlubók kap. 219, liksom i Hauksbók kap. 185, berättas om ett antal personer och händelser, varefter det heter: ”Þar af gerðisk Svarfdœla saga” [H: ”gerisk”] (254).

Påståendet att *Svarfdœla saga* bygger på detta stoff kommer efter ett referat av ett antal händelser, följt av en liten historia som kort berättas. Där sägs att Klaufi dräpt Atli, befriat Karl inn rauði ur fångenskap och äktat Yngvildr rauðkinn (252); det sägs vidare att Klaufi högg sönder en skinsäck med färgningsgräs för sina svågrar, Yngvildrs bröder; sedan citeras en strof om detta som Þorleifr jarlsskáld, Yngvildrs bror, skall ha kvätt; sist följer de ovan citerade orden att *Svarfdœla saga* bygger på detta (254). Alla dessa uppgifter – dråpet på Atli, befrielsen av Karl inn rauði, förstörelsen av grässäcken och Þorleifrs strof om detta – stämmer in på den existerande ”efterklassiska” *Svarfdœla saga* (161, 172); den enda avvikelserna ligger i förleden av Yngvildrs tillnamn (sagan kallar henne fagrinn). Episoden närmast före hänvisningen till sagan, historien om förstörelsen av grässäcken och själva strofen, stämmer fullständigt. *Svarfdœla saga* bygger verkligen till övervägande del på detta stoff, alldeles som Sturlubók säger. Orden ”Þar af gerðisk” syftar naturligen på att det

²⁹ Poängterat av utgivarna Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson 1991: XVII, vilka synes tolka det så att sagans huvudintrig, men inte själva sagan, börjar med denna händelse (XVIII).

är utifrån den sist skildrade konflikten (mellan Klaufi och Yngvildrs bröder) som merparten av *Svarfdæla sagas* intrig kommer – hur Yngvildrs bröder dräper Klaufi och händelserna som följer ur detta. Den *Svarfdæla saga* som återopas synes stämma gott överens med den bevarade sagan med detta namn.

Det återkommande argumentet för att den befintliga *Svarfdæla saga* icke är den i *Landnámabók* nämnda sagan med samma namn är att det finns diskrepanser i fråga om flera av uppgifterna i sagan och *Landnámabók*. Sagans utgivare i Íslenzk fornrit, Jónas Kristjánsson, hävdar: ”Menn hafa löngum álitid, að þessi Landnámufrásögn sé endursögn Svarfdælu. En svo mikið ber á milli, að þá getur ekki verið átt við söguna í þeirri mynd, sem nú er, enda mun hún vera yngri en svo, að ívitnunin geti átt við hana” (Jónas Kristjánsson 1956: LXVI–LXVIII).

Det finns i det aktuella *Landnáma*-kapitlets inledning på några punkter avvikande uppgifter i förhållande till *Svarfdæla saga* vad gäller genealogierna för framträdande personer i Svarfaðardalsbygden. Främst handlar det om små diskrepanser vad gäller rena bifigurer, men det gäller också den framträdande Klaufis härstamning och släktskap med övriga inblandade. I *Landnámabók* är Klaufi son till Guðrún (och en Hafþórr víkingr), som är syster till Karl inn rauði, och Klaufi är alltså systerson till Karl inn rauði och dotterson till Þorsteinn svörfuðr (Klaufis syster heter Gróa och är gift med Gríss gleðill). I *Svarfdæla saga* är Klaufi däremot son till Þórarna (och en Snækollr Ljótsson), som är syster till Þorsteinn svörfuðr (Klaufis syster heter denna gång Sigríðr, men systemens make heter också här Gríss), och alltså kusin till Karl inn rauði och systerson till Þorsteinn svörfuðr.³⁰ Att uppgifter i sagorna på enstaka punkter skiljer sig från *Landnámabók* är i och för sig inte ovanligt; vad som är speciellt här är att *Landnámabók* explicit nämner en saga.

Men *Landnámabók* påstår inte att ’så sägs det i *Svarfdæla saga*’. Ingen-ting i hänvisningen till sagan antyder att Sturla skulle ha hämtat alla de i kapitlet angivna uppgifterna från sagan, inklusive alla genealogiska detaljer. Det som sägs är enbart att *Svarfdæla saga* bygger på detta stoff. Och just i fråga om de händelser som refereras, själva inslaget av berättelse i *Landnáma*-kapitlet i fråga, råder som nämnts överensstämmelse mellan

³⁰ De förmenta diskrepanserna mellan uppgifterna om Þorsteinn svörfuðrs föräldrar är däremot inga diskrepanser. De forskare som hävdar skillnader på denna punkt förutsätter att Þorsteinn svörfuðr är identisk med den i sagans inledning – som föregår den stora laken i handskriften – nämnde Þorsteinn Þorgnýsson. Identifikationen är emellertid osannolik, vilket flera forskare visat (se t.ex. Jónas Kristjánsson 1956: LXXVI).

Landnámabók och den befintliga sagan. Det är denna berättelse som närmast föregår hänvisningen till sagan, inte de genealogiska detaljerna.

Slutsatsen blir att Sturlubóks hänvisning till en *Svarfdæla saga* gäller den existerande sagan med detta namn. Även denna ”efterklassiska” saga kan beläggas som äldre än 1280.

Tesen att de i *Landnámabók* nämnda sagorna skulle var äldre och väsentligt annorlunda verk än de befintliga ”efterklassiska” sagorna med samma namn har inte vunnit stöd i min undersökning. Beläggen för tesen var inte starka.

Forskningen har hävdade att äldre, klassiska, sagor i dessa fall skulle ha blivit omarbetade. Fenomenet med olika versioner av samma islänningasaga är förvisso väl belagt. Vi har åtskilliga exempel på sagor som finns i flera versioner. För att kunna slutligt bedöma tesen om de omarbetade versionerna bör vi jämföra med dessa fall av säkra omarbetningar för att se av vad slag sådana omarbetningar brukar vara.

I de flesta fall rör det sig om verbala skillnader. Ord byts ut, meningar skrivs om, texten förlängs eller förkortas. Sådana är skillnaderna mellan versionerna av *Bandamanna saga* i *Möðruvallabók* resp. *Konungsbók*, liksom skillnaderna mellan versionerna av *Eiríks saga rauða* i *Hauksbók* resp. *Skálholtsbók*. I ett fall inom sagalitteraturen är de verbala skillnaderna så omfattande att man måste tala om olika stilideal; det är *Fóstbræðra saga*, vars långa, digressionstryfferade version i *Möðruvallabók* och *Flateyjarbók* skiljer sig markant från den betydligt mer kortfattade i *Hauksbók*. *Ljósvetninga sagas* C-version skiljer sig från A-versionen bl.a. genom förekomsten av ett antal insprängda små berättelser av relativt självständig karaktär.

Men genomgående är det ändå samma historia som berättas. Digressioner om bifigurer kan strykas eller läggas till, men huvudintrigen är densamma och alla viktiga episoder finns i båda versionerna. Grundkaraktären är, trots ibland markanta verbala skillnader, densamma. Inte i något fall handlar det om tillägg av hela tematiska komplex, av omfattande intriger som med helt nya historier utförligt skildrar tidigare okända delar av huvudpersonens liv, eller om förändringar där de tidigare orsakssammanhagen byts ut mot helt andra, av radikalt annan art. Inte i något fall handlar det om en grundläggande förändring i författarens förhållningssätt till stoffet. Grundläggande fakta om centralfigurerna och deras relationer förblir desamma. Det handlar, trots den olikartade utformningen, ändå tydligt om samma verk.

Men den typ av olika versioner som forskningen tänkt sig i fallen

Porskefirðinga saga, *Svarfdæla saga*, *Harðar saga* och *Hávarðar saga* är av annat slag. Dels har vi naturligtvis alla svårförklarliga förändringar vad gäller fakta som personnamn, släktskapsrelationer etc. som forskningen tillskrivit de omarbetade versionerna av dessa sagor. Men framför allt skulle där råda en grundläggande olikhet vad gäller centrala delar av innehållet (alla de övernaturliga/fantastiska och fornaldarsagomässiga äventyren bland drakar och högbor i *Porskefirðinga saga* och *Harðar saga*, gengångaravsnitten i *Svarfdæla saga* etc.), förhållningssättet till verkligheten (t.ex. den 'fantastiska', osannolika sorgreaktionen hos huvudpersonen i *Hávarðar saga* och hans lika 'fantastiska' personlighetsförändring, liksom den komisk-ironiska hållningen till honom) och huvudpersonernas karaktär och människoskildringen överlag (t.ex. den 'fantastiska' supermankaraktären hos Hörðr i *Harðar saga*).³¹ Och det är en typ av revision som inte är belagd i något av de många fall där vi har olika versioner av en saga. En så radikal omskrivning av en saga som forskningen synes ha tänkt sig transformeringen av *Harðar saga*, *Svarfdæla saga* m.fl. från "klassiska" islänningasagor till "efterklassiska" är en typ av förändring som saknar paralleller i några kända fall. Det är en form av omarbetning som synes uppfunnen enkom för att förklara motsättningen mellan den traditionella dateringen av dessa sagor till sen tid – liksom deras "efterklassiska" egenart – och omnämmandet av deras namn i en tidig källa.

Det är fullkomligt säkert att de i *Landnámabók* omnämnda islänningasagorna på åtskilliga punkter såg annorlunda ut i de handskrifter Sturla läste än i de betydligt yngre handskrifter vi utgår från idag. Detta är att vänta, förändringar äger alltid rum. Men en jämförelse med kända omarbetningar talar tydligt för att äldre versioner av de befintliga *Porskefirðinga saga*, *Harðar saga*, *Svarfdæla saga* och *Hávarðar saga* bör ha haft samma grundinnehåll och grundkaraktär som de befintliga. Skillnaderna bör gälla den verbala utformningen och mindre inslag. Den "efterklassiska" egenarten har funnits där från början.

Slutsatsen blir att hänvisningarna i Sturlubók till *Porskefirðinga saga*, *Harðar saga*, *Svarfdæla saga* och *Hávarðar saga* gäller de befintliga sagorna med dessa namn. Dessa "efterklassiska" sagor kan på objektiv grund dateras till tiden före 1280. Dateringen av dem är lika väl styrkt

³¹ Detta är tydligt i Vésteinn Ólasons ord om den antagna omarbetningen av *Harðar saga*: "Varðveitt gerð mun aukin munnmælum og stórlega ýkt, auk þess sem frásögn af útanför þeirra fóstbræðra með miklum fornaldarsagnabrag er líkleg til að vera nýsmíð" (1993b: 149).

som 1200-talsdateringen av *Egils saga*, *Laxdæla saga*, *Heiðarvíga saga*, *Eyrbyggja saga*, *Víga-Glúms saga* och *Gunnars þáttr Þiðrandabana*.

Dateringen av de fyra sagorna till 1200-talet innebär att ett antal drag i dem som regelmässigt utpekas som typiskt "efterklassiska" kan fastställas som etablerade redan i sagaskrivningen under denna tid. Det gäller motivet med *haugbrot*, med en gravhög som bryts och på magiskt vis sluter sig igen (*Harðar saga* 39–40), en huvudperson som utkämpar en strid mot högbon, som nu efter döden förvandlats till ett "tröll", inne i hans hög (39–41) och som sedan rövar en skatt med övernaturliga egenskaper från honom (42–44); det gäller motivet med ett möte med hednaguden Odin, som ger hjälten goda råd (40, 44), liksom strider i Gautland mot vikingar med hamnskiftare i släkten (46); det gäller motivet med hjälten som ensam dräper 13 man i en strid (88). Det gäller motiven med *haugaeldar* som brinner med blå låga i gravhögen (*Þorskfirðinga saga* 183), med den onda människan som väljer att levande gå in i gravhögen och bli ett "tröll" därinne (183), motivet hur detta troll skänker hjälten magiska gåvor att använda i strid (184), åkallan under strid av övernaturlig varelse som då bringar hjälp (187–188); motivet med människor som förvandlas till eldsprutande drakar som vaktar skatter och huvudpersonens kamp mot drakarna och rov av skatterna (187–189); motivet med hjälten konfrontation med trollkvinnor och hamnskiftare (205); motivet med sagaprotagonisten som till slut själv förvandlas till en drake på sitt guld (226). Det gäller motivet med den aktivt agerande gengångaren (*Svarfdæla saga* 175–190) och förekomsten av folksagoaktiga kolbitarhistorier (*Svarfdæla saga* 129, *Þorskfirðinga saga* 197). Det gäller också det förment fantastiska motivet med den svage och ömklige åldringen som plötsligt förvandlas till oövervinnerlig kämpe (*Hávarðar saga*), liksom det humoristiskt-parodiska förhållnings sättet till hjälten personlighet, till hans ömklighet likaväl som hans heroism. Det rör sig i samtliga fall om motiv och episoder som är centrala i handlingen och styr intrigen i respektive saga. Utan dem skulle de fyra sagorna ha varit helt andra verk. Dessa sagaepisoder tillhör den genuina sagalitteraturen från sagaskrivningens guldålder under 1200-talet. De tillhör denna i lika hög grad som skildringen av tillkomsten av *Höfuðlausn* i *Egils saga*, Guðrúns eggelser i *Laxdæla saga*, striden på isen i *Eyrbyggja saga*, Glúms martialiska skratt i *Víga-Glúms saga* eller branden på Bergþórshváll i *Njáls saga*.

Slutsatser

"Efterklassiska" sagor skrevs på Island redan före 1280, under de "klassiska" sagornas tid. De två tendenser som har betecknats som "klassisk" och "efterklassisk" har odlats samtidigt. Det stämmer väl överens med de tidigare noteringarna om de "icke-klassiska" motivens förekomst i konungasagor från samma sekel. De olika tendenserna uppskattas i samma tid och miljö. Sturla Þórðarson skrev konungasagan *Hákonar saga* och samtidsagan *Íslendinga saga*, båda i grunden "klassiska", men gjorde också succé med att högläsa eller återberätta sagan om trollet Huld.³² Undersökningens slutsats gör det också lättare att acceptera de "fantastiska" monsterhistorier som trots allt finns i huvudsakligen "klassiskt" inriktade islänningasagor som *Njáls saga* och *Bjarnar saga Hítödlakappa*.³³ De 'avvikande' inslagen ingår i en större kontext.³⁴ Margaret Clunies Ross har med rätta skrivit: "a large proportion of sagas from all sub-classes are modally mixed to an extent that many scholars are unwilling to recognise fully" (Clunies Ross 1998: 51).

Tesen om de "efterklassiska" islänningasagorna och deras påstådda egenart vilar på flera pelare. En av dem var den kronologiska, tanken att sagor med "icke-klassiska" drag som övernaturliga eller fantastiska motiv i centrum utgör en grupp som är yngre än sagor med en "klassiskt" jordbunden och vardaglig grundkaraktär; de förra dateras till 1300-talet, de senare till 1200-talet. Denna del av tesen visade sig inte hålla för en prövning av grunderna för den gängse dateringen. Utifrån objektiva kriterier är det inte rimligt att likställa de islänningasagor som betecknats som "efterklassiska" med 'islänningasagor från 1300-talet' och de islän-

³² *Sturlu þáttr* berättar hur Sturla Þórðarson år 1263 underhöll omgivningen med *Huldar saga* (Sturlunga saga II: 232). Berättelsen sägs uttryckligen handla om ett troll ("Þat er frá trollkonu mikilli"; 233) och betecknas som en *trollkonusaga* (233). Det tycks av formuleringarna att döma ha rört sig om en skriven saga – i varje fall uppfattade omgivningen det så ("sendi drottning eftir Sturlu, það hann koma til sín ok *bafa með sér* trollkonusöguna" [min kursivering]; 233). Sagan är inte bevarad och vi känner inte dess tid och spelplats. Under alla omständigheter utgör episoden ett starkt belägg för att trollhistorier var populära redan i 1200-talets isländska sagalitteratur, ja att hela skrivna sagor med troll som huvudmotiv förekom redan där.

³³ T.ex. strider med drakar i *Bjarnar saga* 124 och *Njáls saga* 303.

³⁴ Vésteinn Ólason noterar förekomsten av sådana motiv i de "klassiska" sagorna – i det aktuella arbetet betecknade som 1200-talsagor – men ser dem tvärtom som fundamentalt annorlunda och mindre betydelsefulla i jämförelse med vad som återfinns i de "efterklassiska" (Vésteinn Ólason 2007: 10).

ningasagor som betecknats som ”klassiska” med ’islänningasagor från 1200-talet’.

Men slutsatsen innebär inte att alla de ”efterklassiska” sagorna bör omdateras till 1200-talet. Det finns inget stöd i mina undersökningar för en sådan tes. Samtidigt bör inskräpas att dateringen till 1200-talet av de fyra ”efterklassiska” sagorna *Hávarðar saga*, *Harðar saga*, *Porskfirðinga saga* och *Svarfdæla saga* i själva verket är betydligt bättre styrkt än 1200-talsdateringen av åtskilliga typiskt ”klassiska” islänningasagor. Det är viktigt att minnas när vi diskuterar dateringen av andra ”efterklassiska” sagor än dessa fyra. Det finns förvisso inga positiva skäl att föra dessa övriga till 1200-talet, men detta är alltså fallet med de flesta islänningasagor överlag. Det finns inga mer objektiva belegg som daterar så ”klassiska” verk som *Droplaugarsona saga*, *Reykðæla saga* och *Kormáks saga* till 1200-talet än de självklart 1300-talsdaterade ”efterklassiska” *Finnboga saga* och *Orms þáttur Stórolfssonar*. En datering av dem alla bör ske förutsättningslöst. Som en utgångspunkt bör vi ha att 1300-talet inte bör uteslutas som tillkomsttid för någon av dem, och inte heller 1200-talet för någon av dem.

Den gängse synen på kronologi och dess koppling till fenomenen ”klassiskt” och ”efterklassiskt” i sagalitteraturen bör inte beskrivas som mer rigid än den är. Årtalet 1300 nämns gärna som gräns, men få torde uppfatta det som en så magisk storhet att det i ett slag förändrade en litterär genres hela karaktär.³⁵ De flesta av de forskare som omfattar den traditionella synen på de ”efterklassiska” sagorna och deras kronologi kan säkerligen skriva under på Sigurður Nordals reservationer när han delar in sagalitteraturen i fem grupper, motsvarande fem tidsskikt: vissa sagor från ett skikt kan vara jämgamla med några i ett annat, vissa författare ligger före flertalet i utvecklingen (Sigurður Nordal 1953: 235). Ingen har rimligen förnekat att det måste finnas överlappningar mellan ”klassiskt” och ”efterklassiskt” i islänningasagans utvecklingshistoria.³⁶

Men mina undersökningar synes visa att den ”efterklassiska” egenarten funnits i islänningasagan i större omfattning och längre tillbaka i tiden än även de mest nyanserade forskarna tänkt sig. Om det alls hand-

³⁵ Ett undantag på denna punkt är möjligen Carol Clover som skriver: “After about eighty years the classical sagas disappeared as abruptly as they had emerged” (Clover 1984: 618).

³⁶ Vésteinn Ólason säger också uttryckligen att ”the year 1300, the turn of the century, is obviously chosen for practical reasons” – där finns ”considerable overlappings between the groups” (Vésteinn Ólason 2007a: 9).

lar om en utveckling från "klassiskt" till "efterklassiskt" har den börjat betydligt tidigare och varit betydligt mer långdragen än den traditionella bilden ger vid handen. Vi har sett att sagor med så utpräglade "efterklassiska" motiv och intriger som *Harðar saga* och *Porskefirðinga saga* kan beläggas redan på 1270-talet, och de kan mycket väl vara äldre än så. Detta resultat har stor betydelse för bedömningen av de gängse teorierna om den "efterklassiska" sagans uppkomst och själva förklaringen till dess egenart. Det finns en utbredd uppfattning inom forskningen att den "efterklassiska" sagan måste förstås utifrån historiska förändringar och de nya politiska och sociala förhållanden dessa innebar. Den historiska händelse som utpekats är fristatens fall och den nya lagstiftningen som följer med denna, händelser som äger rum under 1260- och 1270-talen. Vi har sett hur forskare som Einar Ólafur Sveinsson, Vésteinn Ólason och Martin Arnold utpekar förändringarna efter fristatens fall som den avgörande förklaringen till de förment nya tendensernas uppkomst. Men sagor som *Harðar saga*, *Porskefirðinga saga*, *Svarfdæla saga* och *Hávarðar saga* är så tidiga att de inte kan ha präglats av dessa förändringar. Fristatens fall kan inte förklara dem eller deras "efterklassiska" egenart. Eftersom så mycket av den "efterklassiska" egenarten finns i dem förefaller det osannolikt att denna egenart alls skulle ha något samband med de historiska (och politiska, sociala etc.) händelser som pekats ut som de avgörande. Dessa egenheter bör rimligen förklaras på annat sätt även i övriga "efterklassiska" sagor som kännetecknas av samma drag.

Både de "efterklassiska" och "klassiska" egenheterna har funnits länge i sagalitteraturen. De är – åtminstone i hög utsträckning – samtidiga fenomen. Även hela sagor av båda slagen har samexisterat under lång tid. I dessa avseenden avvisar jag den gängse uppfattningen. Men på en viktig punkt är jag ändå enig med de forskare som företräder den traditionella synen. Jag ser det trots allt som meningsfullt att göra en distinktion mellan "klassiska" och "efterklassiska" drag, liksom mellan "klassiska" och "efterklassiska" sagor. Forskarna må ha misslyckats med att fastställa ett samband med kronologin, men i själva analyserna av sagorna och deras egenheter har de kunnat urskilja åtskilliga drag som faktiskt skiljer olika sagor från varandra, och ofta handlar det verkligen om sagor i respektive kategori. Beteckningen "efterklassisk" är olycklig, eftersom den implicerar den kronologiska koppling jag här har ifrågasatt, men att det finns "icke-klassiska" drag och sagor som avviker från de "klassiska" som sagalitteraturen är mest ryktbar för är också min uppfattning. Vi kan inte självklart utgå från att *Droplaugarsona saga* och *Gunnars saga Keldugnúpsfjfls* är skrivna vid olika tidpunkt, men det är tydligt att deras

litterära egenart är mycket olika. Även om den historiska förklaringen till deras respektive egenart avvisas kvarstår behovet att åtminstone förstå, och kanske förklara, deras olikhet.

Källor

- Austfirðinga sögur*. Utg. Jón Jóhannesson (Íslenzk fornrit 11). Reykjavík 1950.
Bandamanna saga. → *Grettis saga Ásmundarsonar* m.m.
Bárðar saga Snæfellsáss. → *Harðar saga* etc.
Bjarnar saga Hítðælakappa. → *Borgfirðinga sögur*.
Borgfirðinga sögur. Utg. Sigurður Nordal och Guðni Jónsson (Íslenzk fornrit 3). Reykjavík 1938.
Droplaugarsona saga. → *Austfirðinga sögur*.
Egils saga Skalla-Grímssonar. Utg. Sigurður Nordal (Íslenzk fornrit 2). Reykjavík 1933.
Eyfirðinga sögur. Ed. Jónas Kristjánsson (Íslenzk fornrit 9). Reykjavík 1956.
Eyrbyggja saga. Ed. Einar Ól. Sveinsson & Matthías Þórðarson (Íslenzk fornrit 4). Reykjavík 1935.
Finnboga saga. → *Kjalnesinga saga* m.m.
Fljótsdæla saga. → *Austfirðinga sögur*.
Flóamanna saga. → *Harðar saga* etc.
Gísla saga Súrssonar. → *Vestfirðinga sögur*.
Grettis saga Ásmundarsonar. Ed. Guðni Jónsson (Íslenzk fornrit 7). Reykjavík 1936.
Gunnars saga Keldugnúpsfífls. → *Kjalnesinga saga* m.m.
Gunnars þáttur Þiðrandabana. → *Austfirðinga sögur*.
Harðar saga etc. Ed. Þórhallur Vilmundarson & Bjarni Vilhjálmsson (Íslenzk fornrit 13). Reykjavík 1991.
Heiðarvíga saga. → *Borgfirðinga sögur*.
Hávarðar saga Ísfirðings. → *Vestfirðinga sögur*.
Heimskringla I–III. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson (Íslenzk fornrit 26–28). Reykjavík 1941–51.
Helgakviða Hiorvarðssonar. Efter: *Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. Utg. Gustav Neckel-Hans Kuhn. Heidelberg 1962.
Íslendingadrápa. Efter: *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. B: *Rettet tekst* I. Utg. Finnur Jónsson. Copenhagen 1912.
Kjalnesinga saga etc. Ed. Jóhannes Halldórsson (Íslenzk fornrit 14). Reykjavík 1959.
Kormáks saga. → *Vatnsdæla saga* m.m.
Kumlbúa þáttur. → *Harðar saga* etc.
Landnámabók. Efter: *Íslendingabók, Landnámabók*. Ed. Jakob Benediktsson (Íslenzk fornrit 1). Reykjavík 1968.

- Laxdæla saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson (Íslenzk fornrit 5). Reykjavík 1934.
Den legendariska Ólafssagan. Efter: *Olafs saga hins helga: Die „Legendarische saga“ über Olaf den heiligen (Hs. Delagard. saml. nr. 8 II)*. Utg. Anne Heinrichs et al. Heidelberg 1982.
Ljósvetninga saga etc. Ed. Björn Sigfússon (Íslenzk fornrit 10). Reykjavík 1940.
Njáls saga. Efter: *Brennu-Njáls saga*. Utg. Einar Ól. Sveinsson (Íslenzk fornrit 12). Reykjavík 1954.
Orms þáttr Stórolfssonar. → *Harðar saga* m.m.
Reykðæla saga. → *Ljósvetninga saga* etc.
Skj: *Den norsk-isländske skjaldedigtning*. Utg. Finnur Jónsson. B I–II. Köpenhamn 1912–1915.
Sturlunga saga, vol. II. Utg. Jón Jóhannesson m.fl. (Sturlunguútgáfan). Reykjavík 1946.
Svarfdæla saga. → *Eyfirdinga sögur*.
Vápnfirðinga saga. → *Austfirðinga sögur*.
Vestfirðinga sögur. Utg. Björn K. Þórolfsson och Guðni Jónsson (Íslenzk fornrit 6). Reykjavík 1943.
Víga-Glúms saga. → *Eyfirdinga sögur*.
Víglundar saga. → *Kjalnesinga saga* etc.
Þórðar saga hreðu. → *Kjalnesinga saga* etc.
Þorleifs þáttr jarlsskálds. → *Eyfirdinga sögur*.
Þorskfirðinga saga. → *Harðar saga* etc.

Litteratur

- Andersson, Theodore M. 1967. *The Icelandic Family Saga: An Analytic Reading*. Cambridge, Massachusetts.
Andersson, Theodore M. 2006. *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)*. Ithaca-London.
Arnold, Martin 2003. *The Post-Classical Icelandic Family Saga*. (Scandinavian Studies 9.) Lewiston-Queenstown-Lampeter.
Bjarni Einarsson 1993. ”Íslendingadrápa”. *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*, utg. Phillip Pulsiano m.fl. New York&London.
Björn K. Þórolfsson och Guðni Jónsson 1943. ”Formáli”. *Vestfirðinga sögur* (Íslenzk fornrit 6.) Reykjavík.
Clover, Carol 1982. *The Medieval Saga*. Ithaca and London.
Clover, Carol J. 1984. ”Family Sagas, Icelandic”. *Dictionary of the Middle Ages* 4. New York.
Clunies Ross, Margaret 1998. *Prolonged Echoes: Old Norse myths in medieval Northern society*. Vol 2: *The reception of Norse myths in medieval Iceland*. Odense.
Clunies Ross, Margaret 2010. *The Cambridge Introduction to The Old Norse-Icelandic Saga*. Cambridge.

- Einar Ólafur Sveinsson 1934. "Formáli". *Laxdæla saga* m.m. (Íslenzk fornrit 5.) Reykjavík.
- Einar Ólafur Sveinsson 1935. "Formáli". *Eyrbyggja saga*, m.m. (Íslenzk fornrit 4.) Reykjavík.
- Einar Ólafur Sveinsson 1954. "Formáli". *Brennu-Njáls saga* (Íslenzk fornrit 12.) Reykjavík.
- Einar Ólafur Sveinsson 1958. *Dating the Icelandic Sagas: An Essay in Method*. London.
- Finnur Jónsson 1904. "Om Njála". *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, vol. 19. Köpenhamn. S. 89–166.
- Finnur Jónsson 1924. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. 2:a uppl. Vol. III. Köpenhamn.
- Gödel, Vilhelm 1897–1900. *Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och formorska handskrifter*. Stockholm.
- Jansson, Sven B.F. 1945. *Sagorna om Vinland*. 1. *Handskrifterna till Erik den rödes saga*. Stockholm.
- Jóhannes Halldórsson 1959. "Formáli". *Kjalnesinga saga* m.m. (Íslenzk fornrit 14.) Reykjavík.
- Jón Jóhannesson 1950. "Formáli". *Austfirðinga sögur* (Íslenzk fornrit 11.) Reykjavík.
- Jónas Kristjánsson 1956. "Formáli". *Eyfirðinga sögur*. (Íslenzk fornrit 9.) Reykjavík.
- Jónas Kristjánsson 1975. "Íslendingadrápa and Oral Tradition." *Gripla* 1, s. 76–91.
- Jónas Kristjánsson 1997. *Eddas and sagas*. Reykjavík.
- Jónas Kristjánsson 2000. "*Njáls saga". *Gudar på jorden: Festskrift till Lars Lönnroth*. Stockholm. S. 119–130.
- Mitchell, Stephen 1993. "Fornaldarsögur". *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. Utg. Phillip Pulsiano m.fl. New York&London.
- Mundal, Else 2006. "The Treatment of the Supernatural and the Fantastic in Different Saga Genres". *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles: Preprint Papers of The Thirteenth International Saga Conference, Durham and York 6th–12th August, 2006*. Utg. John McKinnell m.fl. S. 718–726.
- O'Donoghue, Heather 2004. *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction*. Malden, Mass.
- ONP 1989 = *Ordbog over det norrøne prosasprog: Registre*. Udgivet af Den arnamagnæanske kommission. Köpenhamn 1989.
- Schach, Paul 1989. "Vígglundar saga", *Dictionary of the Middle Ages* 12.
- Sigurður Nordal 1914. *Om Olaf den helliges saga: En kritisk Undersøgelse*. Reykjavík.
- Sigurður Nordal 1933. "Formáli". *Egils saga Skalla-Grimssonar* (Íslenzk fornrit 2.) Reykjavík.
- Sigurður Nordal och Guðni Jónsson 1938. "Formáli". *Borgfirðinga sögur* (Íslenzk fornrit 3.) Reykjavík.

- Sigurður Nordal 1953. "Sagalitteraturen". *Litteraturhistorie: Norge og Island*. (Nordisk kultur 8 B.) Stockholm.
- Sävborg, Daniel 2011a. Installationsföreläsning vid Tartu universitet 29 mars 2011. <http://www.uttv.ee/naita?id=4877>.
- Sävborg, Daniel 2011b. "Haugbrot, Haugbúar and Sagas". *Viking Settlements and Viking Society: Papers from the Proceedings of the Sixteenth Viking Congress, Reykjavik and Reykholt, 16–23 August 2009*. Utg. Svavar Sigmundsson. Reykjavík. S. 437–447.
- Sävborg, Daniel 2012. "Fornaldarsagan och uppkomsten av den efterklassiska islänningasagan". *The Legendary Sagas: Origins and Development*. Utg. Ármann Jakobsson, Annette Lassen, Agneta Ney. Reykjavík. S. 323–349.
- Walter, Ernst 1991. "Argumente zur Bestimmung des Alters der Íslendingadrápa Hauks Valdísarsonar". *Deutsch-Nordische Begegnungen: 9. Arbeitstagung der Skandinavisten des deutschen Sprachgebiets 1989 in Svendborg*. Utg. Kurt Braunmüller och Mogens Brøndsted. Odense. S. 96–103.
- Vésteinn Ólason 1993a. "Íslendingasögur". *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. Utg. Phillip Pulsiano m. fl. New York & London.
- Vésteinn Ólason 1993b. "Íslendingasögur og þættir". *Íslensk bókmenntasaga*, vol. 2. Utg. Böðvar Guðmundsson et al. Reykjavík.
- Vésteinn Ólason 1998. *Dialogues with the Viking Age: Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders*. Reykjavík.
- Vésteinn Ólason 2005. "Family sagas". *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Utg. Rory McTurk. Oxford. S. 101–118.
- Vésteinn Ólason 2007a. "The Fantastic Element in Fourteenth Century Íslendingasögur: A Survey". *Gripla* 18, s. 7–22.
- Vésteinn Ólason 2007b. "The Icelandic Saga as a Kind of Literature with Special Reference to its Representation of Reality". *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross*. Utg. Judy Quinn m.fl. Turnhout. S. 27–47.
- Vries, Jan de 1967. *Altnordische Literaturgeschichte*, vol II, 2:a uppl. Berlin.
- Örnólfur Thorson 1990. "Leitin að landinu fagra": Hugleiðing um rannsóknir á íslenskum fornþekkingum. *Skáldskaparmál: Tímarit um íslenskar bókmenntir fyrri alda* 1, s. 28–53.
- Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson 1991. "Formáli". *Harðar saga* m.m (Íslensk fornrit 13.) Reykjavík.

